

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמצאת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

יום א' כ"ד סיון - שבת כל' סיון תשפ"ד

העלון מוקדש לעילוי נשמת: הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול שולמית זצ"ל ומרת הדרה בת שמוחה ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

מסכת בבא בתרא ה' - י"א

שבוע פרשת קרח

העלון מוקדש לעילוי נשמת: ר' אליהו בן חנה ז"ל ומרת אסתר בת מרים ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

לא נתן התקרה בכותלו לכותל החולקת בין שניהם, אבל אין מחייבין אותו יותר ממה שבנה כנגדו.

ומודה רב הונא בקרנא ולופתא. ומודה ר"נ באפריזא ובקבעתא דכשורי.

ואם יש הוכחה שרוצה להוסיף עוד בכותלו, כגון שחפר בראשו מקום לראשי קורות, או שהניח קורה ארוכה בראש הכותל שדרך ליתן עליה ראשי הקורות, הרי גילה דעתו שרוצה לבנות עד כל גובה הכותל המבדיל, אז מגלגלין עליו הכל ומחייבין אותו לתת חלקו לכל השש אמות כולם שהוסיף חבירו על הארבע אמות, אף על פי שעדיין לא בנה כנגד כל הכותל, שהרי גילה דעתו שהוא רוצה בכל הגובה הזה. וכן הדין בארכו, אם הניח אבן נכנס ואבן יוצא כדרך שעושים בבנין כשרוצין להוסיף עליו, חייב בכל התוספות שהוסיף חבירו, והוא הדין אם היה לו כותל כבר ובנה בו דבר שניכר שחפץ במה שעשה חבירו, וכן אם נהנה בבניינו אף על פי שלא עשה שום היכר דניחא ליה חייב ליתן לו לפי מה שנהנה.

ואם זה שבנה הכותל יותר מגובה ארבע אמות תובע להבירו שיפרע חלקו בהגובה היתר מפני שחבירו סמך לזה בצדה או כנגדה, ואמר נתתי, אינו נאמן, מפני שהדין הזה אינו ידוע לכל שמחוייב ליתן חלק בזה ואמרין דמשקר, ולכן נשבע זה בנקיטת חפץ שלא נתן לו ונוטל ממנו, אלא אם כן הביא חבירו כתב או ראייה שנתן לו. ויש אומרים דגם שבועה א"צ, דיותר קרוב שלא פרעו מטוען פרעתי בתוך הזמן ונוטל בלא שבועה [ש"ך]. מיהו אם קבע להכותל בניין קבוע נאמן בהיסת לומר שפרע חלקו, דבזה חיובו ידוע לכל ודינו כעד ארבע אמות שנתבאר, וכתב ערוך השלחן דנראה דאם אומר ששאל בבית דין ואמרו לו שחייב ליתן מפני הסימן שעשה ונתברר שהאמת כן הוא ששאל בבית דין נאמן גם כן

דף ה' ע"א

כותל חצר שנפל מחייבין אותו לבנותו עד ארבע אמות בחזקת שנתן, עד שיביא ראייה שלא נתן. מארבע אמות ולמעלה אין מחייבין אותו. סמך לו כותל אחר, אף על פי שלא נתן עליו את התקרה מגלגלין עליו את הכל. בחזקת שלא נתן, עד שיביא ראייה שנתן.

[ו' ע"א] ורב נחמן אמר למאי דסמך סמך, למאי דלא סמך לא סמך.

[חושן משפט סימן קנ"ז] כותל חצר השותפין המבדיל בין שני השותפין שנפל, יכול כל אחד מהם לכופף את חבירו לחזור ולבנותו עד גובה ארבע אמות ולא יותר, אף על פי שהיתה כבר גבוה יותר. וכן אם היה רחב מתחלתו ועתה מעכב אחד מהשותפין שלא יבנוהו רחב כמו שהיה אלא כשארי בנייני המדינה בכותלי חצירות הדין עמו, דאין הולכין אחר העובי שמקודם כיון שנפלה וצריכים לבנות מחדש:

רצה האחד והגביהו יותר מארבע וזה לא מיחה בידו, אפילו הכי אין מחייבין אותו ליתן חלקו במה שהגביה זה יותר מארבע אמות, אלא א"כ גלה דעתו דניחא ליה במה שהגביה זה יותר, אז מחייבין אותו לתת חלקו לאותו תוספת גובה עד כדי כל מה שגלה דעתו דניחא ליה.

כיצד, בנה האחד הכותל שביניהם והגביהו עד עשר אמות, ובא חבירו ובנה כותל אחר כנגדו או בצידו והגביה אותו כותל האחר שש אמות, הרי ניכר שרוצה לעשות חדר או אכסדרה בין שני הכותלים, ונמצא שנהנה בתוספת שהוסיף חבירו יתר על הארבע אמות עד שתי אמות יותר, אז מחייבין אותו לסייעו גם כן בתוספת כפי שבנה כנגדו באורך וברוחב עד שתי אמות, שהרי נראה ממעשיו שרוצה באותן השתי אמות, אף על פי שעדיין

כולל ומכון ראש פינה:

לומר שנתן לו חלקו.

אמר רב הונא בי כוי לא הוי חזקה, ואף על גב דעבד ליה הימלטי, דא"ל אמינא לכי פייסת לי לא ליתרע אשיתאי.

ודין זה דאינו נאמן לומר פרעתי הוא אפילו יש בכותל שהגביה לצד זה שלא רצה לסייעו מתחלה מקום חפור ליתן בו ראשי הקורות, דלא יוכל זה לטעון אילו לי שסייעתיך לא היית עושה לי הנחת הקורות, ואפילו מונחים בהם נסרים עבים שנותנים בצידי החורים, לא יוכל זה לומר אי לאו דסייע לך בהדך לא טרחת כל האי טירחא, דא"ל חבירו אמרתי בלבי שמא תמלך לסמוך לי כותל אחר ולתת תקרה ותפייסני בממון במה שהגבהתי, ולא אצטרך אז לקלקל כותלי לנקוב בו חורין להנחת ראשי קורותיך, ונשבע בנקיטת חפץ ונוטל, אלא א"כ יביא זה עדים שפרע, מיהו אם קבע זה בנין קבוע על הכותל ואחר כך תבעו זה, הרי הוא נקרא מוחזק, ואם טוען שנתן לו חלקו נשבע היסת ונפטר.

במה דברים אמורים כשידוע בעדים שזה התובע בנה כל הכותל, אבל אם אינו ידוע הרי הוא בחזקת שניהם, ואף אם הנתבע מודה להתובע שהוא בנאו אלא שטוען פרעתיך נאמן במיגו דאי בעי אמר בניתי עמד. ויש אומרים דאף אם ידוע שהתובע בנה כל הכותל, אם ידוע שהשני נתרצה תחלה לזה ולא סירב בזה נאמן לומר שנתן לו חלקו, דבזה הדין פשוט שצריך ליתן ונאמן בהיסת, ואין חוששין שמא חזר בו, דאינו יכול לחזור בו, דמיד שאומר שנתרצה ליתן חצי ההוצאה מחייבין אותו ליתן וזכה בחצי הכותל, וגם הבונה אינו יכול לחזור בו ולעשות כולה משלו, דאע"פ דהם דברים בעלמא מ"מ כיון שהכותל עומד ברשות שניהם מיד שאמר ליתן זכה בזה שאין חבירו יכול למחות עוד וגם הוא אינו יכול לחזור בו.

אמר ריש לקיש הקובע זמן לחבירו, ואמר לו פרעתיך בתוך זמני אינו נאמן, ולואי שיפרע בזמנו. [ע"ב] והלכתא כר"ל, ואפילו מיתמי; ואף על גב דאמר מר הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה, חזקה לא עביד איניש דפרע בגו זימניה.

[חושן משפט סימן ע"ה] חזקה אין אדם פורע בתוך זמנו ולואי שיפרע בזמנו, לפיכך הקובע זמן לחבירו להלוואתו ותבעו תוך זמנו וא"ל פרעתיך אינו נאמן, ואף שבועה אין לו על המלוה רק חרם סתם [טור], ואין חילוק בזה בין מלוה בשטר למלוה בעל פה אם יש עדים על ההלוואה, אבל אם אין עדים נאמן לומר פרעתי במיגו דהיה כופר ההלוואה או שהיה אומר שהוא אחר הזמן. ואם תשאל הלא הוי מיגו במקום חזקה, חזקה זו אינה כל כך אלימתא דתבטל המיגו, דלפעמים כשיש ללוה מעות וחושש שאחר הזמן יהיה דחוק למעות פורע בתוך זמנו כדי שלא יטרידנו המלוה אחר הזמן. וכן אם תבעו אחר הזמן ואמר פרעתיך

בתוך זמנו נאמן בכל ההלוואות במיגו דאמר פרעתיך לאחר הזמן. וכמו שאינו נאמן לומר בתוך הזמן פרעתי כמו כן אינו נאמן לומר מחלת לי, דטענת מחילה לא מהני רק כשיש לו מיגו דלא היו דברים מעולם או פרעתי, ובתוך הזמן והחוב ידוע שאז אין לו מיגו אינו נאמן גם בטענת מחילה [מרדכי]:

חזקה זו אמרינן אפילו נגד יתומים קטנים, כגון שמת הלוח בתוך הזמן והניח יתומים קטנים, נפרע מהם בלא שבועה, ולא חיישינן שאביהם פרע תוך הזמן. וזהו דווקא במלוה בשטר או במלוה בעל פה ואביהם עמד בדין ונתקבל העדות בפניו, דאם לא כן אין מקבלים אתה את העדות, דהא אין מקבלין עדות שלא בפני בע"ד, ויתומים קטנים הוי כשלא בפני בע"ד.

דף ו' ע"א

דיני חזקת תשמישים

יש חזקות שאינן לגוף הקרקע אלא חזקה על תשמיש ברשותו של חבירו, כגון שהוציא זיז שהוא נסר או קורה הבולט לרשותו של חבירו ובעל הזיז משתמש בו, או הוצאת מרוב ומזחילה לרשות חבירו שישפכו המים לרשותו של חבירו, או העמדת סולם בחצירו של חבירו שיעלה על הסולם לתקן גגו, וכה"ג שארי חזקות כאלו. ויש מין חזקה שאינו עושה כלום ברשות חבירו, רק שמזיק לחבירו בהיזק ראייה, כגון שפותח חלון בכותלו לחצר חבירו וכה"ג. וכן יש שעושה דבר ברשותו ומקלקל הקרקע של חבירו, כגון שחופר בור ברשותו אצל מיצר חבירו ומקלקל לחבירו קרקעו או נוטע אילן אצל מיצר חבירו וכה"ג, ובכל מיני חזקות אלו אם החזיק בהם הוי חזקה ואין חבירו יכול לסלקו.

ונחלקו הראשונים בכל אלו החזקות אם צריך שלש שנים וחזקה שיש עמה טענה כבחזקת קרקעות, או לא. ודעת הרמב"ם והרמב"ן והגאונים דאין צריך, אלא מיד שעשה כן בפני חבירו ונתברר לו הזיקו מחל לו וזכה זה בחזקתו מטעם מחילה. ודעת רשב"ם ור"ת והתוספות והרא"ש והטור דצריך שלש שנים וטענה שמכרה או נתנה לו כבחזקת קרקעות, ואדרבא דבחזקת קרקעות הוי חזקה אפילו החזיק אפילו שלא בפניו, ובחזקות אלו לא הוי חזקה כלל שלא בפניו.

אם יש מנהג בעיר בכל אלו החזקות הולכין אחר המנהג, והוא דווקא בחזקה בלא טענה אלא מטעם מחילה, דמסתמא היה דעתו כפי המנהג אבל בחזקה בטענה שטוען אתה מכרת לי בזה אין שייך מנהג כיון דלדבריו מכר לו חזקה זו.

אמר רב נחמן אחזיק לנטפי אחזיק לשפכי, אחזיק לשפכי לא אחזיק לנטפי. ורב יוסף אמר אפילו אחזיק

לשפכי אחזיק לנטפי. א"ד, אמר רב נחמן אחזיק לשפכי אחזיק לנטפי, לנטפי אחזיק לשפכי, אבל לצריפא דאורבני לא. רב יוסף אמר אפילו צריפא דאורבני.

[חושן משפט סימן קנ"ג] הרוצה להוציא צינור על חצר חבירו כדי שיקלח שם המים, והצינור בולט מהגג, או לעשות מזחילה והוא צינור גדול המונח על כל הגג או על פני אורך הכותל כדי שיהיו המים נוחלים ויורדים לחצר חבירו, ועד עתה לא היה לו חזקה שמימיו יפלו אפילו בנטיפה, בעל החצר מעכב עליו, ואם לא מיחה מיד כשנתוודע לו עשייתו החזיק זה בצינורו או במזחילתו, ויש אומרים דבעינן חזקת שלש שנים וטענה. ולאחר שהחזיק, כשם שאין בעל החצר יכול לסלק צינורו, כמו כן אם רצה בעל הצינור לסלקו או לסותמו בעל החצר מעכב עליו, שכשם שבעל הצינור החזיק לשפוך מימיו גגו של חבירו באים אצלו לחצירו ומשתמש בהמים. אמנם הוא דווקא כל זמן שהגג קיים, אבל אם רצה בעל הגג לעשות מהגג עליה או בניין אחר ולא יכלו עוד הגשמים לחצירו של זה, אין בעל החצר יכול לעכב [סמ"ע]. וכן אם בעל הגג סתר את הצינור שלא לעשות אחר וזה ראה ושתק איבד זכותו והוי מחילה מיד, אפילו להמצריכין חזקת שלש שנים, וכן אם סילק בעל הגג את הצינור ואמר לבעל החצר שמוחל חזקתו או שעשה מעשה הניכר שמוחל לו [הגר"א] הוי מחילה מיד ואינו יכול להחזירו עוד. אבל אם נפל הכותל ועמד כך שנים הרבה יכול לחזור ולבנות אימתי שירצה עם הצינור, וכן אם עשה בעל החצר מעשה שנראה שאינו רוצה הצינור וראה זה ושתק הוי מחילה מיד [שם]:

וכשהחזיק כנ"ל אין בעל החצר יכול לעשות שום שינוי בצינור, ולא יוכל לומר לבעל הצינור להטותו לרוח אחרת או לשנות בו כלל, ואפילו אם הוא ארוך אינו יכול לקצרו. אמנם הוא דווקא בדבר שיש קפידא לבעל הצינור כפי ראות עיני בית דין, אף שאין לו היזק מזה רק קפידא בעלמא, אבל בלא"ה כופין על מדת סדום ובלבד שיקלחו מימיו יפה. אבל אם רצה בעל הגג לעקור הצינור מצד זה ולהחזירו לצד אחר שגם משם יבואו המים לחצירו ולא נראה לבית דין שיגיע לו היזק בתשמישו על ידי זה, או שהיה ארוך ורצה לקצרו או להיפך ואין בזה היזק לבעל החצר, אין בעל החצר מעכב עליו, שהרי לא החזיק אלא במימי הגג והרי באים אליו מכל מקום, וגם בעל החצר אף שבהצינור אינו יכול לשנות מ"מ אם רצה לבנות תחת הצינור או לפניו בין שהיא של עץ ובין שהיא של אבנים [סמ"ע] אין בעל הגג יכול לעכב עליו, שאין הצינור עשוי לתשמיש כזו שיחזיק באויר שתחתיו, שאינו אלא לקילוח המים, וכיון שהמים מקלחים כמו שהיו אינו יכול לעכבו מלבנות תחתיו.

מי שהחזיק להוריד מי גגו על חצר חבירו, אם המים

מנטפים מכל אורך הגג ורצה לקבצם למקום אחד ולעשות צינור עושה, וכן להיפך, אם היו באים דרך צינור ממקום אחד וחילקן על רוחב הכותל ועשאן נטיפים עושה, ואין בעל החצר יכול למחות בידו. וכתב ערוך השלחן דנראה דהוא בלבד שלא יהא מקום הצינור בהדרך שהולכין בו להבתים. ואפילו בא לבנות על גג כמין צריף שהוא מלון של שומרי שדות שאין לו גג והדפנות הולכים הרבה בשיפוע עד שנוגעים זו בזו, והואיל שהצריף משופע הרבה המים יורדין במהרה לחצר חבירו, מכל מקום הרשות בידו, שהרי הוחזקו מימיו של זה לירד לחצר חבירו, ובכל מה שאין היזק לבעל החצר ביכולתו לעשות הורדת המים בכל אופן שירצה. אבל בעל הגג שבא להגביה מקום שפיכת המים כדי שיהיו המים יורדין ממקום גבוה לתוך החצר בעל החצר מוחה בו, שזה וודאי מוסיף בהיזק, דכשיורדים ממקום גבוה יורד לחצר ברעש ומקלקל קצת הקרקע, וכן כל כיוצא בזה כמה שמוסיף קצת היזק, כגון לעשות הטיפות הנוטפות סמוכות מאד שיכסה את הגג בענפי אילנות ויהיו הטיפות סמוכות ותכופות זל"ז ולא יהיה נוח לבעל החצר להשתמש תחת הגג מפני הטיפות התכופות והסמוכות הנופלות על ראשו. ויש מתירין להגביה ולעשות הטיפות סמוכות, דס"ל דאפילו יש קצת תוספת היזק, כיון שהחזיק בזה אין ביכולת בעל החצר למחות בו בכל אופן שרצונו לעשות בגגו, אבל אם בא למעט האויר שתחת הצינור, כגון שרוצה להשפיל הצינור, בעל החצר מעכב עליו, שהרי לא זכה בעל הגג בהאויר, דבעל החצר יכול לבנות תחתיו, וכשישפילה ימעט האויר ולא יוכל לבנות תחתיה כל כך:

דף ו' ע"ב

המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה, משתמש בזיזיה ובכתליה עד ארבע אמות, ובעובי הכותל במקום שנהגו, אבל בתרביץ אפדני לא. ורב נחמן דידיה אמר אפילו בתרביץ אפדני, אבל רחבה שאחורי הבתים לא. ורבא אמר אפילו רחבה שאחורי הבתים.

[חושן משפט סימן שי"ג] המשכיר חדר אחד לחבירו בביתו ובבית יש הרבה חדרים משתמש בהזיזים היוצאים על פני אורך הבית מבחוץ, ועד ארבע אמות יש לו רשות להשתמש, אף על פי שאין החדר שלו משכו ארבע אמות. וכן בהכותלים שמבחוץ משתמש כשיעור הזה. וכתב ערוך השלחן דנראה דאם החדר שלו משכו יותר מארבע אמות משתמש כנגד החדר מבחוץ ולא יותר. ובמקום שנהגו להשתמש בעובי הכותל על גביו, כגון במקומות שהגגות אינם משופעים, משתמש גם זה ששכר החדר כשיעור האמור. ובכל אלו הדברים הולכין אחר מנהג המדינה והשמות הידועין להם. ויש מי שאומר [נמק"י] שההיתר להשתמש בעובי הכותל זהו כששכר

עליה שעל גבי הבית, דמפני שהוא סמוך לה מסתמא היתה דעת המשכיר שישתמש עליה:

וכן אמרו בסוגיין שזה ששכר חדר אחד משתמש בתרביץ של החצר, והוא כעין גינה קטנה לאויר טוב ועולים בה דשאים, וכן הותר לו להשתמש ברחבה שאחורי הבתים, והוא כחצר שלנו, ודברים אלו משתנים לפי מנהג המדינה.

[לעיל ע"א] אחזיק להורדי אחזיק לכשורי, לכשורי אחזיק להורדי.

אמר רבינא האי כשורא דמטללתא עד תלתין יומין לא הוי חזקה, בתר תלתין יומין הוי חזקה, ואי סוכה דמצוה היא עד שבעה יומין לא הוי חזקה, בתר שבעה יומין הוי חזקה. ואי חבריה בטינא, לאלתר הוי חזקה.

כותל הידוע שהוא של ראובן לבדו, אם חפר בו שמעון והכניס בה קורה אחת וראובן לא מיחה בו, החזיק שמעון במקום קורה זו, ואפילו היתה קטנה ורוצה שמעון להחליפה בקורה גדולה ועבה מחליף, ולא אמרינן הרי לא החזיק בכותל זה אלא למשא קל ואיך רשאי לבנות משא כבד, דקים להו לחכמים שכל מי שמבקש מחבירו שיתן לו רשות שיבנה בכותלו אינו מבקש על קורה זו, אלא מבקש סתם כפי כח חוזק הכותל, ומה שלא הכביד עליה עד עתה מפני שלא הוצרך אז יותר [לבוש], אם לא שראובן מביא ראיה שמתחלה התנו כן שלא יניח בה קורה כבידה. ואם היתה הקורה לבניין סוכת עראי כל ל' יום לא החזיק בה סתם, שהרי ראובן אומר לא מחלתי כלל ולא הנחתיך אלא מפני שהוא בניין עראי, ולאחר ל' יום החזיק, דאין בניין עראי יותר משלשים יום. ואם סוכת החג היא לא החזיק גם כל שבעת ימי החג כשנתוספים על השלשים יום. ואם חיבר ראש הקורה בהכותל בטיט החזיק מיד, ודווקא שיביא שמעון ראיה שראובן סייע עמו בחיבור הטיט או ראה ולא מיחה, דאם לא כן יוכל ראובן לומר לא ידעתי מזה כלל ויהיה נאמן, דהכותל היא בחזקתו והמוציא מחבירו עליו הראיה. ויש אומרים דסוכת החג כיון שנעשית למצוה ואחרי שעבר החג ולא מיחה בו מיד הוי חזקה ולא בעינן ל' יום לדיעה זו [ב"י וט"ו], וכן לדיעה זו כשהחזיק שמעון בכותל זה בקורה אחת אינו יכול להחזיק בקורה שנייה, כיון דהטעם משום מחילה הרי לא ראינו שמחל לו גם על השנייה ועליו להביא ראיה. וכל זה לדעה דחזקת תשמישים ההיא מיד, אבל להאומרים דצריך שלש שנים וטענה, אם החזיק בקורה אחת יכול להכניס קורות הרבה דמסתמא אין קניין למחצה [סמ"ע] ולא הוצרך עד עתה לשארי קורות.

אמר אב"י שני בתים בשני צדי רשות הרבים זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו, זה שלא כנגד זה ומעדיף.

אמר רב נחמן אמר שמואל גג הסמוך לחצר חבירו עושה לו מעקה גבוה ארבע אמות, אבל בין גג לגג לא, ור"נ דידיה אמר אינו זקוק לד"א, אבל זקוק למחיצת עשרה.

[חושן משפט סימן קנ"ט] הגגות שמדברים עליהם הפוסקים בעניינים אלו הם גגות חלקים ושונים וראויים לשימוש, ועכ"ז אין בהם היזק ראייה כל כך כמו בחצר משום דאין תשמישם תדיר, רק יש גגות עשויות לדירה שהן מקורות ובאלו דינם כחצר לדעת הרמב"ם. ולכן שני בתים זה בצד זה שגג האחד אינו גבוה מהשני ועשויים לדירה, זה עושה מעקה גבוה ארבע אמות לחצי גגו לצד מזרח וזה לחצי גגו לצד מערב, ואפילו היו הגגות בשני צידי רשות הרבים דבלא זה יש להם היזק ראייה מבני רשות הרבים, מ"מ כופה האחד את השני לעשות מעקה גבוה ארבע אמות, דמבני רשות הרבים אינו ניוזק רק בעמדו על הגג וביום, אבל כשעושה מלאכתו בישיבה או בלילה אינם רואים אותו, ואף גם כשרואים רואים רק דרך העברה, וחבירו רואהו תמיד ובקביעות. ולכן עושים החצי מעקות זה שלא כנגד זה, וצריכים גם להעדיף כל אחד למשוך מעט את מעקהו כדי שלא יראו זה את זה, דאל"כ כשעומדים ממרחק עדיין יראו זה את זה כמושג בחוש הראות. ואם הגג נמוך עד שבני רשות הרבים רואים אותו כמו העומד על הגג, אין כאן היזק ראייה יותר מבעל הגג ואין כופין זה את זה:

וכ"ז הוא בגגות העשויות לתשמיש, אבל סתם גגות שאין תשמישן קבוע ותדיר אין צריך למעקה ארבע אמות, שאין בני אדם דרים בהם כבחצר ואין בהם היזק ראייה, ומ"מ צריכים לעשות מחיצה קטנה בין שני הגגין כשעומדים זה בצד זה כדי שיתפוס אותו כנגב אם יכנס לרשותו, וזו שיטת הרמב"ם [פ"ג משכנים]:

ודעת רבים מהראשונים דלעולם אין חילוק בין גג לגג, דתמיד אין בגג תשמיש תדיר וקבוע כבחצר, אלא דכשסמוכין זל"ז לא בעינן מעקה ארבע אמות מפני שיכול לראות מתי יעלה חבירו לגגו ויזהר ממנו כיון שאין בהם תשמיש קבוע, וא"צ לעשות רק מחיצה מעשרה טפחים שיתפס כנגב. ואם עומדים רחוקים זה מזה ומפסיק אויר ביניהם בין אויר רשות היחיד ובין אויר רשות הרבים בעינן מעקה של ארבע אמות, וזה עושה לחצי גגו וזה לחצי גגו ומעדיפין זה על זה כנ"ל, דכשאינם סמוכין אין האחד מרגיש בביאת חבירו ויזיקנו בהיזק ראייה, והרמ"א הכריע כדיעה זו.

במקום שצריכים לעשות חצי מעקות זה שלא כנגד זה אם אחד בא לפנינו ואומר לחבירו או עשה אתה המעקה ואתן לך חצי הוצאתה או תן לי חצי הוצאתה ואעשנה, שומעין לו, שמרויחין בזה את העודף שהיו צריכים לעשות. אבל אם האחד המתין עד שחבירו עשה חצי

שלו וא"ל הואיל והתחלת גמור ואתן לך חצי הוצאה, אם הלה אינו רוצה אינו יכול לכופו, שיכול לומר לו למה לא התחלת אתה והיית עושה על פני כולה ולקבל ממני חצי הוצאה, אלא שלא רצית לקלקל חומתך מפני כובד המעקה, ולכן גם אני אין רצוני להכביד על חומתי לעשותה כולה. ואם הגנין רחוקין הרבה זה מזה בעניין שאינו מסתלק ההיזק ראייה עד שיבנה על פני כולה, אם יכולים להסכים שאחד יבנה הכל ויקבל חצי ההוצאה מחבירו טוב, ואם לאו יטילו גורל ביניהם מי יבנה הכל ויטול חצי ההוצאה מחבירו. וכתב ערוך השלחן דנראה לי שאם אחד אומר אני אתן לך כך וכך לבד הוצאות חצי המעקה שתעשנה אתה או תן לי ואני אעשה שהרשות בידו:

שתי הצרות זו למעלה מזו, לא יאמר העליון הריני בונה מכנגדי ועולה, אלא מסייע מלמטה ובונה, ואם היתה חצרו למעלה מגגו של חבירו אינו זקוק לו.

[חושן משפט סימן ק"ס] גג הסמוך לחצר חבירו ושוה בגובה עם החצר, בעל הגג מזיק לבעל החצר ואין בעל החצר מזיק לבעל הגג, דבעל החצר תשמישו קבוע ותדיר ויודע בעל הגג מתי לזוהר ממנו, אבל בגג אין התשמיש קבוע ואין בעל החצר יודע מתי לזוהר ממנו, ואפילו בגג העשוי לתשמיש לדעת הרמב"ם דלעיל, מכל מקום אין תשמישו כבחצר והוא המזיק לבעל החצר [סמ"ע]. לפיכך צריך בעל הגג לעשות לבדו מחיצה ביניהם גבוה ארבע אמות כדי לסלק היזק ראיתו, אבל על בעל החצר אינו מוטל רק מחיצה מעשרה טפחים שיהיה נתפס כגג כשיבא ליטול מגגו, לפיכך אין בעל החצר מסייעו אלא כפי שיגיע מחצית חלקו למחיצת י"ט טפחים, ואם היתה מופלגת קצת מהגג א"צ ליתן כלל דבלא"ה יתפס כגג כיון שאינו סמוך ממש [שם].

ואם קרקע החצר גבוה מן הגג צריך בעל הגג לבנות על שלו למטה עד שיהיה גבוה ארבע אמות למעלה מקרקעית החצר כדי לסלק הזיקו, ואפילו כשהגג נמוך מן החצר ארבע אמות יש מי שאומר דאכתי איכא היזק ראייה ממנו לחצר, דאף שאינו יכול להסתכל בכל החצר, מ"מ כשבעל החצר עומד בשפת חצירו רואהו ולכן צריך בעל הגג לעשות מחיצה גבוה ארבע אמות מקרקע החצר. ויש מי שאומר דבכה"ג א"צ לעשות כלום, ואין לנו לחשוש כל כך שמא יעמוד בשפת החצר ויראהו. ואם הגג נמוך מהחצר י"ט טפחים א"צ בעל החצר לסייעו כלל, דגם בלא מחיצה יתפס כגג, אבל אם הגובה הוא פחות מ' טפחים בונה בעל הגג עד קרקע החצר, ורואין כמה חסר עדיין להשלים לגובה עשרה טפחים ומזה יתן לו בעל החצר מחצה, ובעל הגג יבנה עד ארבע אמות למעלה מהחצר.

שתי הצרות שקרקעית האחת גבוהה מחבירתה צריך

העליון לסייע לתחתון לבנות למטה והתחתון צריך לסייע להעליון עד שיהיה גבוה ארבע אמות מקרקע העליון ולמעלה, דכיון דשניהם מזיקים זה את זה צריכים לעשות כל המחיצה הצריכה לזה ולזה בשותפות. ואם חצר אחת גבוהה הרבה מחבירו, או שהחצר התחתון אינו רחב שיוכלו להביט בו מרחוק ואפשר שבמחיצה מועטת יסתלק היזק ראייה שלו, סגי במחיצה שיראה לבני אדם שאינו מזיק עוד בראייתו, וכן הדין בגג וחצר [ט"ז].

דף ז' ע"א

בדינא קא מעכב. והני מילי דלא מטו כשורי למטה מעשרה, אבל מטו כשורי למטה מעשרה, מצי א"ל למטה מ' רשותא דידי הוא ולא משעבד לך. וה"מ דלא אתנו גבי הדדי, אבל אתנו גבי הדדי סתרי ובנו וכו' כי דדיירי אינשי. וכמה אמר רב הונא בריה דרב יהושע כי היכי דעיילי איסוריתא דמחוזא והדר וכו' הא קמ"ל, דאע"ג דלא משתמש אלא תיבנא ובי ציבי בעלמא.

[סימן קס"ד] הבית והעליה של שני שותפים או יורשים שחלקו זה נטל בית וזה עליה, אם נדלדלו קורות הבית וירדו לאויר הבית, אם הגיעו לתוך עשרה טפחים התחתונים דאין שם שום רשות לבעל העליה, סותר הבעל הבית את התקרה ואין לבעל העליה לעכב עליו, ואם לא הגיעו לעשרה טפחים התחתונים יכול בעל העליה לעכב עליו, שיאמר איני רוצה לצאת מעלייתי כיון שאני יכול לדור בה, ואפילו א"ל הבעל הבית אשכור לך מקום לדור בו עד שאתקן התקרה, ואפילו אינו משתמש בה אלא בעצים, יכול לומר לו אין רצוני להטריח את עצמי ממקום למקום בשביל שתתקן ביתך. ואם התנו ביניהם שמתי שיתקלקל תשמיש הבית מחמת דלדול הקורות יהיה לו רשות לתקן, יש בזה שיעור אחר, אם נשאר בגובה הבית כדי שיקח אדם חבילה בינונית על ראשו ויכנס בה תחת קורות אלו שנתעקמו אינו סותר, דעדיין ראוי לתשמיש, ואם אינו יכול ליכנס בחבילה זו תחת הקורות עד שיכוף ראשו סותר ומתקן ובונה ואין בעל העליה יכול לעכב.

ואם הקורות לא נדלדלו אלא שהושפלה התקרה מחמת שנכנסו כותלי הבית בארץ והגיעה התקרה עד פחות מ' טפחים, הוצאת ההגבהה על שניהם, כיון שהכתלים מהבית והעליה ירדו ממקומם על שניהם לתקן, דאין הקילקול בהקורות, ואם הקורות עדיין למעלה מ' יכול העליון לעכב. וכן אם נתקלקלו היסודות שהבית עומד עליהם על שניהם לתקנו [נה"מ], דהא גם העליה עומדת עליהם.

ההוא גברא דהוה בני אשיתא אחורי כווי דחבריה, אמר ליה קא מאפלת עלי, א"ל סכרנא לך הכא ועבידנא לך כווי לעיל מאשיתאי. א"ל קא מרעת ליה לאשיתאי וכו', אמר רב חמא בדין קא מעכב.

דף ז' ע"ב

אמר ר"נ אמר שמואל האחין שחלקו אין להן לא דרך זה על זה, ולא חלונות זה על זה, ולא סולמות זה על זה, ולא אמת המים זה על זה, והזהירו בהן שהלכות קבועות הן ורבא אמר יש להן.

[חושן משפט סימן קע"ג] האחין שחלקו הרי הם כלקוחות זה מזה, ואין להם זה על זה דרך ולא סולמות ולא חלונות ולא אמת המים, שכיון שחלקו לא נשאר לאחד מהם זכות בחלק חבירו אף על פי שהיה מקודם. ואף על פי שלאביהם היו כל תשמישים אלו, אין יכולים לומר נשתמש בהם כדרך שאבינו היה משתמש כמו שכתוב תחת אבותיך יהיו בניך, דאביהם שהכל היה שלו היה עושה כרצונו, מה שאין כן הם שחלקו אין לו לאחד ברשות חבירו כלום אם לא התנו בשעת חלוקה.

דרך כיצד, שני אחים שחלקו שני שדות האחד נטל החיצונה והאחד הפנימית אין לו דרך לבעל הפנימית לילך דרך החיצונה אף שאביהם הלך דרך שם משום דחשבינן שבעל הפנימית מכר לו לבעל החיצונה כל חלקו בהחיצונה בלי שיוור דרך לעצמו.

ולא סולמות, לא מבעיא אם נפלה העליה לראובן והבית והחצר לשמעון שאין ראובן רשאי להעמיד סולם בחצר שמעון לעלות לעלייתו, אלא אפילו נפל לחלק ראובן העליה והחצר ולחלק שמעון הבית, אין ראובן יכול לסמוך סולם על בית שמעון לעלות לעלייתו, משום דמתרע לאשיתיה, ואף על פי שהבית משועבד לעלייה, היינו לשאת משא העליה עליו אבל לא לשאת משא הסולם, שהרי יכול לקובעה על עמודים.

ולא אמת המים, שאם היתה עוברת אמת המים לשדהו דרך שדה אחיו יכול אחיו לעכב מרוצת המים דרך שדהו. אמנם כשהזיקו לו המים בעת שמעכב את מרוצתם עליו לתקן אף על פי שמים של אחיו הזיקוהו, כיון שבגרמת עכבתו הזיקוהו עליו לתקן [ריב"ש].

ולא חלונות, שאם נפל לאחד הבית ולהשני החצר ויש לה להבית חלונות פתוחות להחצר יכול בעל החצר לבנות כנגדה ולסותמה.

כל הנ"ל הוא מפורש בגמרא ופסקה הרמב"ם בפ"ב משכנים והשו"ע בסימן זה [ס"ג]. ובסעיף ד' כתב השו"ע, אחים שחלקו ועלה חלק אחד מהם כרם ולשני שדה הלבן יש לבעל הכרם ארבע אמות בשדה הלבן להפוך בו מחרישתו, וכ"כ הרמב"ם [פכ"ד ממכירה ה"י], האחין שחלקו אחד נטל פרדס ואחד נטל שדה לבן יש לבעל הפרדס ארבע אמות בתוך שדה לבן סמוכות לסוף האילנות של פרדס שעל מנת כן חלקו, וא"צ לפרש דבר זה מפני שהוא דבר ידוע. ע"כ. וזה לכאורה סותר לדין הקודם.

[חושן משפט סימן קנ"ד] מי שהיו לו חלונות בכותלו למטה ופתוחים לחצר חבירו והחזיק בהם, ובא חבירו לבנות בפניהם ואומר לבעל החלונות אסתום לך אלו החלונות ואפתח לך אחרים בכותל זה למעלה, דבר פשוט הוא שבעל החלונות מעכב עליו, ואפילו אם מצד שינוי מקום החלונות לא היה ביכולתו לעכב כגון שחזקתו אינה רק שיהיה לו חלונות בכותל זה לחצירו של זה ובאיזה מקום בכותל היה תלוי בבעל החצר ואם היתה כותלו נופלת והיה בונה אחרת היה בעל החצר ביכולתו לשנות מקום החלונות, מ"מ בכה"ג כשהכותל עומד ובעל החצר רוצה לשנות מקום חלונותיו יכול בעל החלונות לעכב עליו, מפני שאומר לו בעת שתפתח לי החלונות בכותלי תרעידה ותקלקלנה. ואפילו בעל החצר אומר אני אסתור לך כל הכותל ואבונה מחדש, ואפילו אומר לו אסתור כל בנייך ואבננו מחדש ואעשה בו חלונות למעלה ואשכור לך בית שתדור בו עד שאבנה, יכול לעכב עליו ולומר לו אין רצוני לטרוח ממקום למקום, ושתעשה כותל זו חדשה ושאר הבניין ישאר כמקדם ג"כ אינו נוח לי דכותל אחת חדשה בבניין ישן אין טוב להבניין. ואפילו אינו משתמש בו אלא לעצים בלבד יכול לעכב עליו. לפיכך אם לא היה שם טורח כלל לפי ראות עיני ב"ד ואינו צריך לפנות אינו יכול לעכב עליו וכופין על מדת סדום [טור].

הנהו בי תרי אחי דפלגי בהדי הדדי, חד מטייה אספלידא וחד מטייה תרביצא, אזל ההוא דמטייה תרביצא וקא בני אשיתא אפומא דאספלידא. א"ל קא מאפלת עלי, א"ל בדידי קא בנינא. אמר רב חמא בדין קאמר ליה וכו' א"ל התם דעלו להדדי וכו' נהי דעלו להדדי דמי ליבני כשורי והודרי, דמי אוירא לא עלו להדדי.

[חושן משפט סימן קנ"ד] שני אחים שחלקו מדעתן והגיע חצר לאחד והבית או אכסדרה לשני, ושמו הבניין והעצים והחצר סתם זה כנגד זה, ולא השגיחו על שומת האויר שיש לזה שנפל לו הבית על חצר אחיו מחמת החלונות שבבית, אם רצה בעל החצר לבנות כותל בסוף חלקו בונה בפני חלונות הבית או בפני האכסדרה ואף על פי שמאפיל עליו, שהרי לא שמו האויר ואין שיעבוד האויר עליו שהרי לא שמאוהו. מיהו דוקא לבנות לפנייהם יכול, אבל כל זמן שלא בנה בפניהם אינו יכול לומר לו סתום חלונך אף על פי שיש הזיק בראייה, שזה זכה בשלו כמו שמצאהו כמו שזה זכה בחצירו כמו שמצאהו, ואין אחד מהם יכול לכופף את חבירו שישנה את חלקו מכמו שהיה אם לא שהתנה בפירוש. והרמ"א הביא דעת הטור והרא"ש דבאכסדרה שאורה רב, אם חלקו סתם יכול לומר לו סתום קצת אורה שהוא מותר מצרכו כאילו היה בית לדירה, דודאי דלפחות מראוי לדירה לא חלקוהו, אבל החלונות הצריכים לבית אינו יכול לבנות כנגדן וכל שכן שלא לסותמן, דבית בלא אור אינו שוה כלום, וכששמאוהו ודאי היה דעתו לדור בתוכו, ואם כן ממילא היה אור הבית בכלל השומא.

כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר. רבן שמעון בן גמליאל אומר לא כל החצרות ראויות לבית שער.

[חושן משפט סימן קס"א] בני החצר כופין זה את זה לבנות דלת, שהיא שער החצר, ובית שער לחצר והוא בית קטן ששומר החצר יושב בו, וכן כל הדברים שהחצר צריך להם צורך גדול או דברים שנהגו בני העיר לעשותם. אבל שאר דברים שאינו הכרח ואינו מנהג קבוע כמו ציורים וכיורים אין האחד כופה לחבירו. ומי שיש לו בית בחצר ואינו דר עמהם, כל דבר שהוא שמירת החצר כמו דלת נגר ומנעול וכה"ג חייב ליתן חלק, אבל דברים שאינם לשמירת החצר כמו בית שער שהיה עשוי למנוע היוק ראייה א"צ ליתן חלק כיון שאינו משתמש שם, ודברים אלו תלויים בראיית עיני בית דין לפי המקום והזמן:

כשגובין דברים אלו הצריכין לחצר גובין לפי המזון, והעשיר יתן יותר, כיון שהוא לשמירת החצר כל שעשיר יותר צריך שמירה יתירה, ובעיר אמרו הז"ל דגובין לפי קירוב בתים לפי שהקרובים עומדים יותר בסכנה מגניבות וגזילות, אבל בחצר כולם שוים. ויש מי שאומר שדין החצר כדין העיר, דהקרובים להרחוב מעותדים יותר לגניבות מהרחוקים, ולדיעה זו צריך להיות הגבייה כמו בעיר שיתבאר לקמן:

כופין אותו לבנות לעיר חומה ודלתים ובריה רשב"ג אומר לא כל העיירות ראויות לחומה. כמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר י"ב חדש. קנה בה בית דירה הרי הוא כאנשי העיר מיד.

[חושן משפט סימן קס"ג] כופין בני העיר זה את זה, ואפילו המיעוט כופין את המרובין לעשות חומה דלתים ובריה לעיר ולבנות בית הכנסת ולקנות ספרי תורה נביאים וכתובים כדי שיקרא בהם כל מי שירצה מן הציבור, ובזמננו שספרים נדפסים אין כופין על נביאים וכתובים [סמ"ע] הכתובין על קלף, רק בס"ת כופין מפני שצריך לקרות בה בציבור. ואף שהרבה מקומות קורין ההפטרות בנביאים הכתובים על קלף, מ"מ אין ביכולת לכוף על זה [ערוך השלחן]. וכן כופין לכל צרכי העיר כמו מרחץ ומקוה, וכופין בני העיר זה את זה להכניס אורחים ולחלק להם צדקה וליתן בתוך כיס של צדקה ולשכור מלמדים ללמד תורה לבני עניים ולעשות בית החולים בשביל חולים עניים.

כל הדר בעיר י"ב חודש, או שקנה בה בית דירה דאז נחשב מיד כתושב אם דר שם, נותן עם בני העיר בכל הדברים הצריכים לתקון החומה והדלתות, ושכר הפרשים ותקוני דרכים ושכר השומרים את העיר וכיוצא בדברים אלו. וזה שאמרנו דבי"ב חודש נעשה כאחד מבני העיר ולא קודם, זהו דווקא בסתם שלא ידוע לנו אם דעתו לקבוע את עצמו לעולם, אבל אם ידענו שרוצה לקבוע את עצמו בעיר הרי הוא כאנשי העיר מיד. ויש אומרים

ונאמרו בזה כמה יישובים, יש אומרים דכאן מיירי שחלקו בשומא ועילוי לכן ממילא נכלל בהעילוי גם הארבע אמות שנצרך לו, ודין הקודם מיירי בלא שומא ועילוי [סמ"ע]. ויש אומרים דגם שם מיירי בשומא ועילוי, רק דפשיטא דגבי חלון אינו רשאי להאפילו לגמרי אלא למעט אורו [ט"ז]. וארבע אמות הנצרך לכרם הוי כמאפיל לגמרי, וכן מה שנתבאר שאין להם דרך זה על זה וודאי אם אין להפנימי שום דרך בלא שדה החיצון, וכן כשאין לבעל העליה מקום להעמדת סולם, או שאין להבית אורה בלא החלון, או שאין מקום להוליך המים בלא שדה חבירו, יש להם כל אלו כמו הארבע אמות של עבודת הכרם, אלא דמיירי שאין זו דרך קבועה, וגם אביהם רק במקרה הלך בדרך זה וגם הסולם לא היה בקביעות שם וכן האמת המים לא היתה קבועה [ב"י בשם רמב"ן]. וגם החלונות מיירי שיש לו אורה ממקום אחר, וזהו שסיים הרמב"ם שהוא דבר ידוע, ר"ל דכל דבר ההכרחי נכלל בהחלוקה שהיתה מסתמא בשומא.

ההוא שטרא דיתמי דנפיק עליה תברא, אמר רב חמא אנבווי לא מגבינן ליה ומיקרע לא קרעינן ליה וכו' בהא נמי הלכתא כרב חמא, דאם איתא דתברא מעליא הוא איבעי ליה לאפוקי בחיי אבוהון, ומדלא אפקיה, שמע מינה זיפי זייפיה.

[חושן משפט סימן ק"ח] יורשי המלוה שהם קטנים והוציאו על הלוח שטר, והלוח הוציא שובר שנכתב בחיי אביהם ששטר זה פרוע הוא, אין קורעין את השטר ואין מגבין בו עד שיגדלו הירששים, דשמא שובר זה מזויף הוא ולפיכך לא הוציאו הלוח בחיי מורישים, ואפילו יש עדים שזוכרין הפרעון אין עדותם עדות שלימה לפי שאין מקבלין עדים שלא בפני בעל דין, ואף על גב דקיימא לן מקיימין שטר שלא בפני בעל דין, הכא כיון שיש ריעותא בהשובר בזה שלא הוציאו בחיי המלוה אין בית דין מזדקקין לקיימו קודם שיגדלו [ב"ן]. ולכן אפילו מתקיים השובר בחותמו ואפילו מפי עדים שאמרו אנו חתמנו ונקב יש בו בצד אות פלונית אין מקבלין מהם לפי שאין מקבלין שלא בפני בע"ד. ויש אומרים דזהו דווקא כשהמלוה היה תובעו בחייו והוא לא הראה השובר, דיש כאן ריעותא, אבל אם לא תבעו בחייו מאין לנו להחזיק ריעותא בהשובר [טור בשם הרמ"ה]. ויש אומרים דאפילו לא תבעו המלוה כלל בחייו יש כאן ריעותא, דלמה לא תבע להמלוה שיחזיר לו שטרו [ר"י מג"ש שם]. ואפילו לדיעה זו אינו אלא דווקא כשלא הגיע זמן השטר בחיי המלוה, דיש גם כן ריעותא מחזקה שאין אדם פורע תוך זמנו, אבל אם הגיע הזמן בחיי המלוה ולא תבעו הוי ראייה שהשובר אמת [ש"ך ואו"ת]. ואם השובר על מקצת שטר לא איתרע השובר כלל, דהא לא היה ביכולתו לכופו להחזיר לו השטר כיון שלא פרעו כולו, ולכן אם השובר מקויים משלם היתרון וקרעינן להשטר [או"ת].

רבנן לאו בני מיפק באכלוזא ניהו.

[חושן משפט סימן קס"ג] כל הדברים הצריכים לשמירת העיר לוקחים מכל אנשי העיר אפילו מיתומים, לבד מת"ח שא"צ שמירה ותורתו משמרתו, כמו שכתוב בשכבך תשמור עליך. אבל לתיקון הדרכים והרחובות ובורות מים לוקחין אפילו מת"ח. ואם כל העם יוצאים ומתקנים בעצמם, לא יצאו ת"ח עמהם, שגנאי הוא לזלזל את עצמו בפני עם הארץ, ואין גובין מהם אף לשכור במקומן. ואם היו חופרין חפירות למים לשדות העיר גובין אף מיתומים וכ"ש מת"ח, שזכות הוא להם שישקו ממנו שדותיהם וכרמיהם, ולכן אם אירע סיבה שלא באו המים מחזירין ליתומים מה שלקחו מהם, דאיגלאי מילתא שחוב הוא להם ואין חבין לאדם שלא בפניו ויתומים קטנים כשלא בפניהם דמי. ות"ח נקרא מי שתורתו אומנותו, ואף שיש לו אומנות או מסחר להתפרנס בו כדי חיותו ולא להתעשר, ובכל עת שהוא פנוי ממלאכתו או מעסקו חוזר ללימודו ולומד תדיר, נקרא תורתו אומנותו [טור].

דף ה' ע"א

הלכות צדקה

מן הראוי להקדים להלכות צדקה המבוארים בדפים אלו את דברי אור החיים הקדוש [שמות כב כד] אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, ואולי כי בא הכתוב להודיע, ולהשיב גם כן לאשר ישאל השואל בראותו כי ירבה כבוד אדם בזהב לרוב, ואוצרותיו מלאים הון עתק ללא צורך בו, ויאמר אדם מה הנה אוצרות זהב לאדם ללא דבר, למה לא הספיק ה' לתת לו מזונותיו הצריכין, ולא יהיה זה גדול מיעקב אבינו, אשר שאל לחם לאכול ובגד ללבוש (בראשית כח כ), הן אמת כי מה שיחסר לאדם מכדי צורכו, יש טעם בדבר, ליסרו על עונו, מה שאין כן אוצרות הון, למה לאיש אין לו צורך בהם, לזה הודיע הכתוב כי הסובב דבר, הוא אותם שאינם ראוים לקבל חקם לצד מעשיהם, כי ה' בחסדו נותן שפע הצריך בריוח לכל איש ואיש די מחסורו, והיה כי יחטא אדם ואינו ראוי לקבל פרנסתו בכבוד מאל הכבוד, החלק המגיעו לא יטלנו עליון, אלא הרי הוא מתקבץ אל מקום אחר, ותהיה פרנסת הלז עם אדם אחר, הבא לו דרך שם פרנסתו, ויתפרנס בפחיתות ובכיוזי כאשר גזר הגוזר בצדק, ויעשה ה' בדרך זה לב' מידות טובות, הא' להשתלם אדם בעולם הזה פעלו הרע, והב' כדי שיזכה הנותן באמצעות נתינת צדקה וחסד לרעהו:

וזה הוא אומרו אם כסף תלוה את עמי, פירוש, אם ראית שהיה לך כסף יותר על מה שאתה צריך לעצמך, שאתה מלוה לעמי, תדע לך שאין זה חלק המגיעך, אלא חלק אחרים שהוא העני עמך, ובזה רמז כי צריך לפתוח לו משלו. ואולי כי רמז לו גם כן שלא יתנשא ויתגדל על

דאם שכר בית דירה, כל ששכרה ל"ב חודש הרי הוא כאנשי העיר מיד אף בסתם, דמסתמא דעתו להשתקע. וגם בקנה בית יש אומרים דבעינן קנה להשתקע שם, אבל אם קנה רק לגור זמן מועט אינו כאנשי העיר, ויש אומרים דבקנה נעשה תמיד כאנשי העיר מיד. ולכל הדיעות כשנפל לו בית בירושה או במתנה אינו כלום אם לא נודע שדעתו להשתקע בעיר או שדר בה י"ב חודש, דכיון דלא טרח לקנות אין ראייה שדעתו לדור בה זמן רב. וכ"ז במקום שאין מנהג בזה, אבל במקום שיש מנהג הולכין אחר המנהג.

וזה שאמרנו דבי"ב חודש נעשה כאנשי העיר זהו דווקא כשנתעכב שם שלא מחמת אונס, אבל אם נתעכב מחמת אונס, כגון שחלה הוא או אחד מקרוביו או כדומה לזה איזה עניין שנראה שעכבתו היתה לא מפני רצונו להשתקע בעיר, אינו כאנשי העיר אף לזמן מרובה.

אמר ליה לפי קירוב בתים הן גובין, ואלעזר בני, קבע בה מסמרות.

[חושן משפט סימן קס"ג] כשגובים מאנשי העיר לבנות חומה סביב לעיר גובין לפי קירוב הבתים אל החומה, וכל הסמוך לחומה נותן יותר, דעיקר בנין החומה הוא מפני הליסטים, וצריכים יותר שמירה מהפנימים. ויש אומרים שגובין לפי הממון, דעיקר כוונת הליסטים הוא על הממון. אמנם לא לפי הממון לבד גובין, דוודאי העשיר הקרוב הוא יותר בסכנה מהעשיר הרחוק, והעשיר הרחוק הוא יותר בסכנה מהעני הקרוב, ולכן אחר שחלקו לפי הממון מחשבין גם כן איזה בית קרוב לחומה יותר. כיצד, שני בתים השוים בקירוב זה כזה ויש בהם ממון בשוה, נותנים בשוה. ואם אחד קרוב ואחד רחוק, נותן הקרוב יותר. ואם עשיר יותר ובקירוב הם בשוה נותן העשיר יותר. ואם יש בית קרוב לחומה ואין בו ממון כלל ואחד רחוק ויש בו ממון, גובין מהרחוק ומהקרוב אין גובין כלום. ואם אחד קרוב ואחד רחוק והרחוק הוא יותר עשיר מהקרוב נותנים בשוה.

אמנם כל זה הוא כששלום בארץ ויש אימת מלכות דהחומה אינה אלא מפני ליסטים, ולכן הקרובים הם יותר בסכנה. אבל בזמן מלחמה לא איכפת לן בקירוב בתים כלל, דכשהשונא יגבר יכנסו בכל העיר וישללוה, וגובין רק לפי הממון. ואם באים על עסקי נפשות גובין החצי לפי נפשות והחצי לפי ממון. ובשבת ממון גובין רק ממעות ומטלטלים דבבתים וקרקעות לא שייך ביזה ושלל ואם יש לחוש לגזילות בתים וקרקעות ושריפות ונתיצות בתים גובין לפי כל הנכסים.

אמר ריש לקיש רבנן לא צריכי נטירותא וכו' אמר רב יהודה הכל לאגלי גפא, אפילו מיתמי, אבל רבנן לא צריכי נטירותא הכל לכריא פתיא, אפילו מרבנן. ולא אמרן אלא דלא נפקי באכלוזא, אבל נפקי באכלוזא,

העני, בראותו כי הוא הנותן לו, והוא אומרו לא תהיה לו כנושה, לשון נשיאות ומעלה, כי משלו הוא נותן לו וכו'.
יתב רבי וקא מצטער ואמר אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ.

[יורה דעה סימן רנ"א] אמרו בסוגיין בודקין לכסות ואין בודקין למזונות, כלומר דזהו וודאי דלרמאי אין נותנין כלל, אך אם אין ידוע אם רמאי הוא אם לאו, אז אם בא לבקש בגד בודקין אחריו שמא רמאי הוא משום דיכול לסבול עד כדי בדיקה, אבל אם מבקש לחם אין בודקין אחריו, ומאכילין אותו מיד דשמא הוא רעב וצערן מרובה. ומה שאמרו בסוגיין דרבי היה מצטער על שנתן פתו לעם הארץ, והא אין בודקין למזונות, התם טעמא אחרנינא הוא, שהרי גם בלא זה קשה, דאטו לעם הארץ א"צ להאכיל. אלא דשם היו שני בצורת באופן שלא היה מספיק לכולם, ולכן ת"ח קודם לעם הארץ, והיה רבי חושש שלא יחסר לחם להת"ח, אבל הא בלא"ה חייב להחיותו. וגם היה מצטער משום דלא ידע אם מוכרח הוא כל כך, דע"פ רוב העם הארץ יכול להשיג לחם יותר מהת"ח, אבל אם בא לפנינו מוטל ברעב וודאי דגם בשני בצורת חייבים להחיותו אף על פי שיש ספק שמא יחסר להת"ח אחר כך [ערוך השלחן בכיור דברי השו"ע]:

שלשים יום לתמחוי, שלשה חדשים לקופה וכו'.

כל יושבי העיר חייבים לתת לכל צדקות העיר וכך אמרו חכמים דהיושב בעיר ל' יום כופין אותו ליתן צדקה לקופה עם כל בני העיר, ישב שם ג' חדשים כופין אותו ליתן לתמחוי, ישב שם ששה חדשים כופין אותו ליתן צדקה בכסות שמכסין בה עניי העיר, ישב שם ט' חדשים כופין אותו ליתן צדקה לקבורה שקבורים בה את העניים ועושים להם כל צרכי קבורה. וכן היא גירסת הרי"ף והרמב"ם, אבל גירסת הרא"ש והטור ל' לתמחוי וג' חדשים לקופה, וכן היא גירסת רש"י. וכתב ערוך השלחן דיש ליתן טעם לגירסא זו משום דהנתינה לקופה הוי יותר גדולה מלתמחוי, דתמחוי הוא על יום אחד וקופה על כל השבוע, ולכן כל שלא ישב כל כך אינו חייב בנתינה גדולה, וטעם הרי"ף והרמב"ם דקופה נחוצה יותר מתמחוי, דקופה היא לעניי העיר ותמחוי היא לעוברים ושבים. וכתב עוד דנראה דכל זה במי שיושב בעיר עם בני ביתו והוא כבעל הבית בכאן, אבל היושב בעיר עם סחורה ובעצמו דר במקום אחר עם בני ביתו דינו כאורח אפילו ישב בה זמן רב:

וכל השיעורים האלו הם בבא לגור ואומר שאין דעתו עדיין להשתקע בעיר עד אשר יראה אם יוכשר לפניו, אבל אם בא לגור ואומר שדעתו להשתקע כופין אותו מיד, שהרי מיד נעשה כאנשי העיר. וכן בני עיר חדשה שנתאספו לדור במקום זה כופין זה את זה מיד לכל דבר. וכתב הרמ"א [סעיף ה'] דיש אומרים דבזמנה"ז משערים

לכל לשלשים יום. ואין טעם בדבר אלא שכך נהגו מפני הגלות [ב"י בשם סמ"ק], וביאר ערוך השלחן דהכוונה היא כמ"ש בח"מ [סימן קנ"ו] מפני שבימיהם היה הישוב מרופה מאד ואם נמתין על הרבה זמן לא יהיה מי שיתן.

דף ה' ע"ב

תנו רבנן קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה, נגבית בשנים שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים, ומתחלקת בשלשה כדיני מזונות; תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה, שגבויה וחלוקה שוים; תמחוי בכל יום, קופה מערב שבת לערב שבת, תמחוי לעניי עולם, קופה לעניי העיר.

[יורה דעה סימן רנ"ו] מה היא קופה ומה היא תמחוי, כתב הטור וז"ל, כל עיר שיש בה ישראל חייבין להעמיד מהן גבאי צדקה ידועים ונאמנים שיהו מחזירין על העם מערב שבת לערב שבת ולוקחין מכל אחד מהן מה שהוא ראוי ליתן, ודבר הקצוב עליהן, והן מחלקין המעות מערב שבת לערב שבת ונותנין לכל עני ועני מזונות המספיקין לשבעת הימים, והוא הנקרא קופה של צדקה. לפיכך מי שיש לו מזון שבעה ימים לא יטול ממנה. וכן מעמידים גבאים שלוקחים בכל יום ויום מכל חצר וחצר פת וכל מיני מאכל ופירות או מעות שנתנדב לפי השער, ומחלקין את הגבוי לערב ונותנין ממנו לכל עני פרנסת יומו, וזהו הנקרא תמחוי. לפיכך מי שיש לו פרנסה יום אחד לא יטול ממנו. עכ"ל. ולא שבערב שבת היו מחזירין, אלא בכל השבוע מחזירין להכין על חילוק מערב שבת לערב שבת. וזה שכתב ודבר הקצוב עליהן, היינו על הקופה היו הנדבות קצובין לכל בעל הבית כך וכך, אבל על התמחוי לא היה דבר קצוב, לפי שהקופה היא לעניי העיר ויש לזה חשבון, מה שאין כן התמחוי הוא לעניי עולם, כלומר עניים העוברים ושבים, ולזה אין קצבה, שפעמים מרובים ופעמים מועטים:

וכופין על צדקה זו, וכופין זה את זה להכניס להם אורחים ולחלק להם צדקה [ש"ך סק"א בשם מרדכי]. וכתב הטור שצריכין הגבאים להיות חכמים ונבונים שידקדקו על כל עני ועני ליתן לו הצריך וידקדקו עליהם שלא יהיו רמאים, חוץ ממי שיבקש שיאכילוהו שאין מדקדקין אחריו. ואם אין הגבאים חכמים וראויים לכך דוחין אותם ולא יגבו כלל, ואם אין יכולין לדחותם אסור לתת צדקה על ידן, שכן אמרו חכמים [בסוגיין] לא יתן אדם לקופה של צדקה אלא אם כן ת"ח ממונה עליה ויחלק בעצמו. ובתעניות מחלקין מזונות לעניים, ואמרו חז"ל [סנהדרין ל"ה ע"ב] בכל תענית שאכלו העם ולא חלקו מזונות לעניים הרי הם כשופכי דמים. במה דברים אמורים במקום שרגילין לחלק פת ופירות, אבל במקום שהיו רגילים לחלק מעות או חטים או כיוצא בו שאין מוכנין לאכילה לא חשיבי כשופכי דמים. עכ"ל. שהרי אף אם היו נותנין להם בלילה

לא היו יכולין לאכול מזה ובהכרח שהכינו להם מקודם:

הקופה אינה נגבית בפחות משנים, שאין עושין התמנות על הצבור בענייני ממון בפחות משנים, וזהו רק להגבייה, אבל לאחר גבייה אחד נאמן להיות עליה גזבר. אמנם על החלוקה גם בשנים אין די וצריך דווקא שלשה כשרים ושלא יהיו קרובים ז"ל כדין בית דין, לפי שזהו כדיני ממונות לעיין על כל עני ועני כמה ראוי ליתן לו. ותמחוי כמו שמתחלק בשלשה מטעם הנ"ל כמו כן נגבית בשלשה לפי שאינו דבר קצוב וצריכין לעיין על כל אחד ואחד כמה יתן, שהתמחוי נגבה לפי הצורך ואינו דבר קצוב כקופה.

ואמרו בסוגיין רשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותה לכל מה שירצו. וז"ל הטור, ורשאים בני העיר לשנות מקופה לתמחוי אם רבו עליהם עניי העולם ואין מספיק להם התמחוי שגבו לצרכם, וכן לשנות מתמחוי לקופה אם רבו עניים בעיר ואין מספיק להם הקופה. עכ"ל.

ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה, ולשנותה לכל מה שירצו.

כתב הטור וז"ל, וכתב הר"י מגא"ש דווקא לצורך עניים יכולים לשנותן כגון לצורך כסות וקבורה וכיוצא בו אף על פי שגבו אותם לצורך מאכל, אבל שלא לצורך עניים לא, ור"ת פירש דלכל צרכי צבור יכולים לשנותם וכן הורה לתת לשומרי העיר מהקופה וכ"כ הרמב"ם, ולזה הסכים א"א הרא"ש. וכתב, ומיהו דווקא קופה ותמחוי שהוא דבר קבוע ואם יחסר להם יגבו פעם אחרת, אבל אם אירע מקרה שהוצרכו לגבות לצורך עניים, כגון שהוצרכו לגבות לצורך כסות או שבאו עניים הרבה וגבו לשמם לא ישנו ליתנו לצורך דבר אחר ולא אפילו לצורך עניים אחרים. ואם יש בעיר חבר עיר, כלומר אדם גדול שהכל גובין על דעתו והוא מחלק לעניים כפי מה שנראה לו, ה"ז יכול לשנותו לכל מה שירצה מצרכי העיר. עכ"ל. הטור וצריך ביאור:

ובשולחן ערוך [סעיף ד'] לא הביא רק דברי הרמב"ם, וטעמו דרבים הסכימו לשיטתו וגם המנהג בכל מקום לשנות אפילו לדבר הרשות. וכתב הרמ"א דה"ה לגבאי הממונה מבני העיר שיכול לשנות לכל מה שיראה לו מצרכי ציבור, וה"ה ביחיד שהתנדב צדקה ונתנה לגבאי, אבל אם מינה בעצמו גבאים אין בני העיר יכולים לשנותה, דלא על דעתם התנדב, וכן אם פירש הנותן ואמר שיתנו לעניי העיר או לעני פלוני אין להם לשנות אפילו לת"ת. והשיגו עליו האחרונים דגבאי לא דמי לציבור ולחכם העיר דהם רשאים לשנות אפילו לדבר הרשות, אבל הגבאי אינו יכול לשנות אלא לדבר מצוה, דכן הסכימו הפוסקים [ב"ה וש"ך סק"ח והגר"א סק"ט], אם לא שהמנהג כן שהגבאי עושה כל מה שירצה [ש"ך שם], דכל הנותן על

דעת המנהג הוא נותן.

ורשאים בני העיר להתנות על המדות ועל השערים, ועל שכר פועלים, ולהסיע על קיצתן.

[חושן משפט סימן רל"א] רשאים בני העיר לקוץ להם מקח לכל דבר שירצו ולהתנות ביניהם שכל מי שיעבור יקנס בכך וכך, וכן יכולים לעשות להם קצבה על שכר הפועלים שיהיה בכך וכך [לבוש]. וכן בעלי אומנות רשאים לעשות להם תקנות בענין מלאכתם כגון לפסוק ביניהם שלא יעשה אחד ביום שיעשה חבירו או במקום שיעשה חבירו וכיוצא בזה וכל מי שיעבור יתענש בכך וכך ודוקא כל האומנים ביחד יכולים לתקן כן אבל שנים וג' מהם לא מהני וכשכל בעלי אותו אומנות הם ביחד יכולים הרוב לכופף להמיעוט וכן בתקנות העיר ביכולת הרוב לכופף להמיעוט ומי שלא בא לאסיפה בטלה דעתו. ובמקום שיש תקנת המלכות דינא דמלכותא דינא:

במה דברים אמורים בעיר שאין בה חכם חשוב ממונה על הציבור כמו רב העיר, אבל אם ישנו, אין התנאי של האומנים או של בני העיר מועיל בלא דעת החכם, דכיון שיש בתקנה איזה הפסד ליחידים צריך בזה הסכמת חכם העיר שיבין שראוי לעשות כן לטובת הכלל. ולכן אם אין שום הפסד לאיש בזה יכולים בעלי אומנות לתקן ביניהם מה שירצו כשכולם מסכימים לזה.

לפי שממשכנין על הצדקה ואפילו בערב שבת וכו' לא קשיא הא דאמיד, הא דלא אמיד.

[יורה דעה סימן רמ"ח] ממשכנים על הצדקה אפילו בערב שבת, ואף על פי שיכול הבעל הבית לומר טרוד אני בצרכי שבת ואתן אחר השבת לא משגחינן ביה. ונראה דזהו דווקא בהצדקה הקצובה שכבר נותנים אותה והגיע הזמן אפילו בערב שבת ממשכנין עליה, אבל צדקה מחדש שעושין עתה פסיקת צדקה יכול לומר טרוד אני עתה ואתן אחר שבת [ב"ח].

איש נדיב ביותר שנותן צדקה יותר מכפי יכולתו או שמיצר לעצמו ונותן לגבאי כדי שלא יתבייש אסור לתובעו ולגבות ממנה צדקה, והגבאי שמכלימו ושואל ממנו עתיד הקדוש ברוך הוא ליפרע ממנו וכך אמרו חז"ל דהא דכתיב ופקדתי על כל לוחציו קאי על גבאי צדקה שלוחצים להנותן ליתן והוא אינו אמור ליתן, ע"ש.

ומצדיקי הרבים ככוכבים, אלו מלמדי תינוקות.

כתב בספר בן יהודע, נ"ל הטעם דדימה אותם לכוכבים, יען כי הכוכבים נראין לעינינו קטנים מן השמש, אך באמת הם גדולים יותר, אלא מחמת גובהן נראין קטנים, וכן זה המלמד תינוקות שהוא מלמד אבג"ד ונקודות וטעמים ומקרא, הוא אינו נחשב כל כך בעיני הבריות, אך באמת מעלתו גדולה מאד, יען כי הוא מלמד להבל שאין

בו חטא, והוא מלמד הראשית של התורה, וכל המלמד ילדים קטנים ביותר מעלתו גדולה יותר, ובעיני בני אדם נחשב לקטן יותר, ונמצא הם דוגמת הכוכבים, דנראין קטנים מהשמש, והם באמת גדולים יותר מן השמש:

גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן; גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן; מעות של צדקה אין מונין אותן שתיים, אלא אחת אחת.

[יורה דעה סימן רנ"ז] גבאי צדקה כשם שצריכין ליזהר לצאת ידי שמים כך צריכין ליזהר לצאת ידי הבריות דכתיב והייתם נקיים מד' ומישראל, וכך שנו חכמים גבאי צדקה כשהולכין לגבות צדקה אינן רשאים לפרוש זה מזה מפני החשד שלא יאמרו זה הגובה יחידי דעתו לגנוב [רש"י ד"ה לפרוש] אבל פורש זה לשער וזה לחנות זה לגבות מיושבי השער וזה לגבות מיושבי החנות, ובלבד שיראו שניהן כאחד [שם]. מצא מעות בשוק הם שלו אף שהולך בעסק צדקה, אך לא יתנם בשוק לתוך כיסו, שלא יאמרו ממעות צדקה הוא נוטל, אלא נותנם לתוך ארנקי של צדקה ולכשיבא לביתו יטלם. ולא מיבעיא במציאה, אלא אפילו היה נושה בחבירו מנה ופרעו בשוק שהכל רואים, מ"מ לא יתנם לתוך כיסו אלא לארנקי של צדקה ולכשיבא לביתו יטלם:

וכן גבאי צדקה שגבו הרבה פרוטות לחלקם לעניים ועתה אין עניים וא"א להשהות הפרוטות מפני שמחלידין ויתקלקלו ובהכרח לפורטן על מטבעות כסף וזהב, פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן מפני החשד. וכן גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק וצריכין למכור התמחוי מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן. וכשבא למנות מעות הצדקה לא ימנה אותם שנים שנים אלא אחד אחד שלא יחשדוהו שנוטל אחד ומניח אחד. ואף שאמרו [סוף פ"ב דיבמות] דתרי לא חשידי, וגבאי צדקה הרי הם שנים, י"ל דוודאי מעיקר הדין לא חשידי, אך מפני שיחת הבריות צריכים להתרחק.

וכשם שהגבאים צריכים ליזהר בכל מה שנתבאר כדי שלא יחשדום כמו כן נוטל על העם לכבדם, ולא יחשדו אותם אחרי שהאמינום עליהם דמסתמא הם אנשים נאמנים, וכך אמרו בסוגיין דאין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה לומר היכן נתתם מעות שגביתם [רש"י ד"ה אין].

ומ"מ כתבו הטור והרמ"א דכדי שיהיו נקיים מד' ומישראל טוב להם ליתן חשבון. עכ"ל. ומי לנו גדול ממשא רבינו ונתן חשבון על המשכן. וצריך באמת להבין דלמה לא הטילו חז"ל עליהם ליתן חשבון משום והייתם נקיים כמו שגזרו עליהם דברים האמורים לעיל, וי"ל דבחשבון יש הרבה טורח לכן לא הטילו עליהם, ועוד דבחשבון הלא נתנו להם נאמנות מקודם. ולכן וודאי אם כשמינו אותם התנו שיתנו חשבון וודאי שחייבים

ליתן חשבון, וכתב ערוך השלחן דכמדומה שכן המנהג. וכתב עוד דנראה שבמקום הממונה נוטל שכירות וודאי דמחוייב ליתן חשבון:

ודבר פשוט הוא שאפילו אם נתמנה מדעת הציבור ושומע שקורין עליו תגר וחושדין אותו שמחוייב ליתן חשבון [ש"ך סק"ג]. אמנם א"צ ליתן חשבון לפני כל מי שמערער דא"כ אין לדבר סוף, אלא ידרוש שנים וג' מהנכבדים שבעיר ויתן לפנייהם חשבון.

דף ט' ע"א

ורב יהודה אמר בודקין לכסות ואין בודקין למזונות.

[יורה דעה סימן רנ"א] כל הפושט יד ליטול לחם נותנין לו, ואפילו בא גוי לבקש לחם נותנין לו, וכך אמרו חכמים מפרנסים עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום, ולא דווקא עם עניי ישראל דאפילו בא לבדו ליטול נותנין לו. ולישראל אפילו אם לפרקים עבר עבירה לתאוותו מחוייבין לפרנסו דכתיב [ויקרא כה, לו] וחי אחיך עמך, ואפילו עבר עבירה אחיך הוא. במה דברים אמורים שעבר במקרה, אבל אם הוא עבריין תמידי על עבירה אחת, אף על גב שעושה לתיאבון אינו בכלל אחיך ואין מחוייבין לא להחיותו ולא להלוותו ולא לפדותו, ומ"מ אם רוצים לפדותו או לזונו ולהחיותו אין איסור בדבר כיון שעושה לתיאבון. אבל העובר עבירה להכעיס אפילו למצוה אחת אפילו פעם אחת ה"ז מין ואפקורס ואסור לפדותו ולזונו ולהחיותו. וכל זה כשלא עשו תשובה אבל עשו תשובה הרי הם כשרים גמורים.

תנן התם אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכבר בפונדיון, מארבע סאין בסלע; לן נותנין לו פרנסת לינה. מאי פרנסת לינה אמר רב פפא פוריא ובי סדיא.

[יורה דעה סימן רנ"ג] כמה נותנין לעני כתיב [דברים טו, ח] כי פתוח תפתח את ידך לו וגו' די מחסורו אשר יחסר לו, ותניא בספרי למה נאמרו כולם, כלומר כל אלו כפלי לשונות, דהא בדי מחסורו די וכ"ש אם היה כתיב די מחסורו אשר יחסר, ולמה לי למיכתב לו. אלא ללמדך דאין הנותנות שוות לכולם ונותנין לכל אחד כפי הנהגתו מקודם, ולזה כתיב לו, כלומר לפי ערכו. וכפל לשון דאשר יחסר כתב ערוך השלחן דנראה דבדי מחסורו בלבד הייתי אומר רק על אכילה ושתייה בלבד, קמ"ל אשר יחסר, כלומר כל מה שחסר בגדים וכלים, והדר כתיב לו, כלומר דבכל אלו הדברים כפי מדרגתו:

כיצד אם היה רעב יאכילהו, היה צריך לכסות יכסהו, אין לו כלי בית קונה לו כלי בית, ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר והעני קונה לו סוס ועבד, ואיתא בכתובות [ס"ז ע"ב] בשני עניים שבקשו לאכול דווקא בשר שמן ויין ישן לאחד נתנו

ולאחד לא נתנו, והיינו טעמא דזה הורגל בזה מעולם וזה לא הורגל בזה מעולם אלא שהרגיל את עצמו כך בעניונו ולא היה לו להרגיל את עצמו כן, ע"ש [ערוך השלחן]:

ולכן צריך ליתן לכל אחד ואחד כפי מה שצריך ולכל אחד כמדרגתו, הראוי לתת לו פת נותנים לו פת, עיסה נותנים לו עיסה, חטים חטים, שעורים שעורים, הראוי לתת לו פת חמה נותנין לו פת חמה, הראוי ליתן לו פת צונן נותנין לו פת צונן, אם היה הרגלו להאכילו לתוך פיו ולא שיקח בידיו ויאכל מאכילין אותו לתוך פיו, היה ראוי למטה נותנין לו מטה, ואם אינו ראוי למטה שוכב על הארץ, ורואים מה שחסר לו ונותנים הכל, ואפילו אם אין לו אשה וצריך לישא משיאין לו אשה ומקודם שוכרין לו בית ומציעים לו מטה ולוקחין לו כלי תשמישיו ואחר כך משיאין לו אשה וכל מה שחסר ימלאו חסרונו:

וכל זה בעניי העיר, אבל עניים העוברים דרך העיר והם מערים אחרות ובהם לא שייך שיתנו להם די מחסורם כמובן יש בהם שיעורים אחרים, וכך שנו חכמים [פאה פ"ה מ"ז], אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכבר הנלקח בפונדיון, ואם לן נותנים לו פרנסת לינה, והיינו מצע לישן עליו וכסת ליתן מראשותיו, ותניא בתוספתא שם דנותנין לו גם שמן וקטניות במה לאכול פתו. ואם שבת בעיר נותנין לו מזון ג' סעודות דחייב אדם לאכול בשבת, ונותנין לו שמן וקטניות וגם דג וירק לכבוד שבת. וזה בעני פשוט, אבל כשמכירין אותו שהוא מכובד נותנין לפי כבודו. ופשוט הוא דזה העני העובר ממקום למקום נצרך גם לנדבה לפרנסת ביתו או להשיא בתו וכיוצא בזה דנותנין לו גם נדבות קטנות וכן המנהג.

וכמה ימים יכול העני להיות בעיר שיצטרכו ליתן לו סעודות אינו מבואר, וכתב ערוך השלחן דלפי הנראה מהמשנה אין מחוייבין ליתן לו רק סעודה אחת ביום ואחת בלילה, ועכשיו מרגלא בפומי דאינשי שיש רשות לעני העובר להיות ג' ימים בעיר ושיתנו לו לאכול כל הג' ימים ולא ידוע מקורו:

תנא אם היה מחזיר על הפתחים אין נזקקין לו. ההוא עניא דהוה מחזיר על הפתחים דאתא לקמיה דרב פפא, לא מזדקיק ליה. א"ל רב סמא בריה דרב יבא לרב פפא אי מר לא מזדקיק ליה, אינש אחרינא לא מזדקיק ליה וכו', אין נזקקין לו למתנה מרובה, אבל נזקקין לו למתנה מועטת.

כל אלו הדברים והשיעורים שנתבארו לעיל שייכים לעניים שאינם מחזרין בעצמם על הפתחים ליקח פרוטות או פרוטות לחם אלא יושבים בביתם ומסוה הבושה על פניהם, אבל העניים המחזרין על הפתחים אין בהם שיעורים וכל יחיד ויחיד נותן דבר קטן. ומעיקר הדין א"צ לתת להם מקופה של צדקה כלום כיון שמחזרין על כל יחיד בפ"ע, אלא שמ"מ אמרו בסוגיין דדבר מועט נותנין

לו גם מהקופה, דאם יראו שהגבאי אינו נותן לו כלום מהקופה יאמרו עליו שאינו הגון ולא יתנו לו כלל וימות ברעב ולכן נותנין לו גם מהקופה דבר קטן:

כתב בש"ע [סעיף ה'], עניי העיר מרובים והעשירים אומרים יחזרו על הפתחים והבינונים אומרים שלא יחזרו על הפתחים אלא תהיה פרנסתן מוטלת על הציבור לפי ממון, הדין עם הבינונים, כי עיקר חיוב הצדקה לפי הממון, ויש מקומות נוהגין ליתן כפי הנדבה ויש לפי המס, והנותן לפי ברכתו ראוי יותר לברכה. עכ"ל. וכל זה הוא מתשובת הרשב"א [ח"ג סימן ש"פ], שכתב בלשון זה, שורת הדין כדברי הבינונים וכו' אלא שהדור נדלדל ואין עשירות לא בכיס ולא בדעת, ומ"מ בכל המקומות מפרנסין לפי הקופה ולפי ממון ואם יחזרו אחר כך על הפתחים יחזרו וכל אחד יתן לפי דעתו ורצונו וכו'.

לעולם אל ימנע אדם עצמו מלתת שלישיית השקל בשנה.

[יורה דעה סימן רמ"ט] כתבו הטור והש"ע, שיעור נתינתה, אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים [המבואר בסימן ר"ן], ואם אין ידו משגת כל כך יתן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה מדה בינונית, פחות מכאן עין רעה. וחומש זה שאמרו שנה ראשונה מהקרן, מכאן ואילך חומש שהרויח בכל שנה. עכ"ל. וכן במעשר הדין כן.

וכתב ערוך השלחן לבאר ענין שיעורים הנ"ל, דבאמת שיעורים אלו דמעשר וחומש אינן מן התורה, ומדרבנן הוא, דאסמכוה אקרא דוכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך שני עישורים, דמעשר מן התורה הוא רק בתבואה ולא לעניים אלא מעשר ראשון ללוים ומעשר שני נאכל בירושלים לבעלים ורק אחת בשלש שנים יש מעשר עני. וחיוב צדקה מפורש בתורה בכמה פסוקים, וכי ימוך אחיך והחזקת בו וחי אחיך עמך [ויקרא כה, לה] פתוח תפתח את ידך לו וגו' די מחסורו אשר יחסר לו [דברים טז, ה] לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון [שם טז, ז], והשיעור הוא כמה שהאביון צריך, כדכתיב די מחסורו אשר יחסר לו, אמנם הדבר מובן שלא תצוה התורה ליתן כל מה שיש לו לעניים והוא ישאר עני, לכן תקנו חכמים מעשר וחומש ולא יותר, דבהכרח לתת גבול לזה.

ולפ"ז ה"פ דברי הטור והשו"ע, שיעור נתינתה אם ידו משגת, כלומר שהוא עשיר גדול ועניים שם מעטים יתן כפי צורך העניים אף אם אין בזה לא חומש ולא מעשר, מפני שזהו עיקר המצוה של צדקה ליתן די מחסורו, אבל אם אין ידו משגת, כלומר או שהוא אינו עשיר כל כך או שעניים מרובים, יתן עד חומש או מעשר, ואף שאין בזה די מחסורו הלא א"א יותר. וכתב עוד דנראה דאף מי שאינו נותן מעשר, מ"מ מצות הצדקה קיים אלא שלא קיימה כראוי, וכן משמע ברמב"ם [ריש פ"ז ממתנות עניים], שכתב,

מצות עשה ליתן צדקה לעניי ישראל כפי מה שראוי לעני אם היתה יד הנותן משגת וכו' ולפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו וכו' בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת נותנין לו כפי השגת ידו וכמה עד חומש מצוה מן המובחר וכו'. עכ"ל. אמנם באחרונים היא מחלוקת, דיש סוברים [כ"ה בסוף סימן של"א ותשו' פנ"י ס"ב] דמעשר כספים אין להם שום עיקר מן התורה, ויש שהביא [ט"ז שם] ראייה מכאן דמעשר כספים הוא מן התורה.

והוצאות בניו ובנותיו הקטנים אף על גב דדרשינן ועושי צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים, מ"מ אין זה בכלל צדקה ועל צד הדרש אמרו חז"ל כן, כלומר דגם זה מצוה, אבל חלילה לחשוב זה בכלל צדקה, דאם לא כן לעולם לא יגיע לעניים אף פרוטה אחת. והמגדל יתום ויתומה ממשפחתו או שלא ממשפחתו וודאי שהוא צדקה גדולה ויחשוב זה ממעות מעשר. ואם הוכרח לתת איזה צדקה מרובה שעדיין אין בריוח שלו כל כך מעשר, יכול ליתן וללות על סמך הריוח שירויה אחר כך ואז ינכה מהריוח מהמעשר ויתן לכיסו.

וכתב הרמ"א דאין לעשות ממעשר שלו דבר מצוה, כגון נרות לבית הכנסת או שאר דבר מצוה רק יתנו לעניים. עכ"ל. אבל להיות סנדק ובעד זה נותן להיולדת או הוצאות הברית מילה כשהאב עני וכן כשנותן על הכנסת כלה וכיוצא בזה וודאי הם בכלל מעשר [ש"ך סק"ג].

אפילו עני שבישראל המחזיר על הפתחים ואין לו במה לעשות צדקה מ"מ חייב לקיים מצות הצדקה פעם אחת בשנה, וכך אמרו לעולם אל ימנע אדם עצמו פחות משלישית השקל לשנה, ואם נתן פחות מזה לא קיים מצות צדקה, והרי מצות עשה של מצוה זו הטילה התורה על כל איש ואיש מישראל וצריכים לקיים אותה פעם אחת בשנה לכל הפחות כשארי מצות.

דף ט' ע"ב

מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול רבי חנינא אמר מהכא וכנגד עדים כל צדקותינו מה בגד זה כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול.

כתב הבן יהודיע, קשה מה בא לחדש רבי חנינא בדמיון זה דנימין של בגד, על דמיון דרבי אלעזר, דדימה לקליפות השריון, והיינו הך. ונ"ל דהשריון אם נחסר קליפה אחת ניכר החסרון בפועל, ודכוותה בצדקה אם נתן אדם דבר מועט כמו פרוטה או שנים ושליש לא חשיבה נתינה, אלא אם כן לא היתה היה ניכר חסרונו, דהשבאי לא היה מוסר השבוי אלא אם כן יביאו לו הסך שלם עד סוף פרוטה אחרונה, על כן אף על פי שזה נתן ב' וג' פרוטות תצטרף לחשבון גדול של מצות פדיון שבויים,

אבל אם פרוטות אלו של זה לא היה ניכר חסרונו, שהיו יכולים לפדות השבוי אף על פי שלא הביא זה פרוטות שלו, אין זו חשיבה נתינה, לכך דימה רבי חנינא הענין הזה לבגד, דבזה אם נעקרה נימא אחת מן הבגד, אינו ניכר, ואינו נרגש החסרון בבגד, ולהכי דכוותה גבי צדקה, אף על פי שאין ניכר החסרון פרוטות אלו בעיקר המצוה, מצטרפים ולוקחים עליהם שכר גדול:

אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול.

כתב הבן יהודיע, כתב הרב פתח עינים ז"ל, דקדק הרב מגן אברהם ז"ל בספר זית רענן, דכל חשבונות דעלמא הכי הויין, דכל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, והוא דקדוק יפה, עכ"ל. וכתב הבן יהודיע, נ"ל דרך משל היו צריכין אלף גרוש לפדיון שבויים, וגבו אותה מכמה בני אדם, ויש אחד שנתן לגוביינה זו פרוטה אחת, דהנה מן הראוי לא תהיה חשובה פרוטה זו לכלום ותבטל במיעוטה, כי סך אלף גרוש, אם היה חסר פרוטה, לא היתה פרוטה זו מעכבת פדיון השבוי, כי השבאי לא היה מקפיד על חסרון הפרוטה, והיה מקבל הסך ומוסר השבוי, ועל זה קאמר גם בכהאי גונא מצטרפת פרוטה זו לחשבון גדול שפדו בו השבוי, ונחשב לזה בעל הפרוטה חלק במצוה זו של פדיון שבויים, ויש לו שותפות במצוה זו:

ועוד נ"ל, דרך משל הוצרכו לגבות מעות לחלק למאה עניים, וגבו להם מכמה בני אדם סך עשרת אלפים פרוטות, או עשרים אלף פרוטות, ונתנו לכל עני ערכו, והפחות שבהם לא לקח פחות ממאה פרוטות, ויש אדם אחד שנתן צדקה פרוטה אחת לגוביינא זו של עשרת אלפים פרוטות, הנה שורת הדין מחייבת, אע"ג דכל הנותנים יש להם חלק בצדקה שניתנה לכל עני ועני מאלו עניים, יען הפחות שבנותנים לא נתן פחות ממאה פרוטות לגוביינא, ונמצא שגם זה יש לו שיעור פרוטה שחשיב ממון אצל כל עני ועני, אבל זה שנתן פרוטה אחת דוקא לאותה גוביינא, אין לו חלק בצדקה זו שנתחלקה לעניים, אלא רק בצדקה שנתנו לעני אחד, דאם תאמר שיש לו חלק בצדקה של כל המאה עניים, נמצא שאתה מחלק הפרוטה שלו למאה חלקים, וכל חלק אינו חשוב כלום, ועל כן זה החידוש קמשמע לן בכהאי גונא נמי מצטרפת פרוטה זו שלו למספר, דנחשב לו חלק הצדקה של כל המאה עניים, אע"ג דזה החלק הוא אחד ממאה מפרוטה, דאינו חשוב כלום:

או יובן בס"ד, שכר מצות הוא כפי חשבון הערך של אבנים טובות, דאם אבן טובה משקלה קראט אחד שוה עשרה דינרים, הנה אם יהיה משקלה עשרה קראט"ט יהיה ערכה אלף דינרים, כי עתה כל קראט"ט וקראט"ט יהיה שוה מאה דינרים, ואין אומרים ששוה כולה מאה דינרים כפי ערך היותה כולה קראט"ט אחד, יען כי באבנים טובות כל

מה שהמשקל ירבה יותר ירבה הערך יותר, על כן אם גבו לצורך מצוה עשרת אלפים פרוטות, זה נתן מאה, וזה נתן מאתים, וכן על זה הדרך, ויש בני אדם שנתנו כל אחד פרוטה אחת בגוביינא זו, אז כשנותן להם הקב"ה שכר בעולם הבא, אינו נותן שכר של ערך פרוטה אחת לבדה, אלא מצרף הפרוטה לחשבון גדול של העשרת אלפים פרוטות, שיהיה ערך כל פרוטה גדל ורבה, כפי חשבון האבנים טובות אשר אמרנו:

גדול העושה צדקה בסתר יותר מן משה רבנו ע"ה.

כתב הבן יהודע, כלומר צדקתו בביטול האף יותר מצדקה שעשה משה רבנו ע"ה בביטול האף, אבל לאו על כללות המעלות איירי, דודאי לא קם נביא בישראל כמשה, דרך משל מושל בכפר הוא דוגמת המלך במדינה, שבכפר הכל נגמר ונעשה על פי מאמרו דוקא, אבל במדינה דהמלך שם נגמרים הדברים על פי מאמר המלך, ולכן בזה אמר יכפה אף, ובוזה אמר יגורתי:

ואמר רבי יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות.

[סימן רמ"ט] כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה, אלא נותן לו בסבר פנים יפות ובשמחה ומתאונן עמו על צרתו שנאמר [איוב ל. כה] אם לא בכיתי לקשי יום עגמה נפשי לאביון ומדבר לו דברי תנחומים וניחומים שנאמר [איוב כט. יג] ולב אלמנה ארנין, ואם שאל העני ממך ואין בידך ליתן לו פייסו בדברים. ואסור לגעור בעני או ליתן קולו עליו בצעקה אם לא בידוע שהוא רמאי וכיוצא בזה מפני שלבו נשבר ונדכה שנאמר [תהלים נא. יט] לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה ואומר [ישעיהו נ. טו] להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים, ואוי למי שהכלים את העני, אוי לו, אלא יהיה לו כאב בין ברחמים בין בדברים, שנאמר אב אני לאביונים. ואין להחזיר העני השואל ריקם אפילו נותן לו רק גרוגרות אחת או כזית לחם שנאמר אל ישוב דך נכלם ומראה לו לבו הטוב שרצונו ליתן לו כראוי אלא שאין ידו משגת, וכל המרחם מרחמין עליו מן השמים שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך וגו', וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם יש לחוש ליחוסו אם אינו מערב רב ולא מזרעו של אברהם אבינו, שאין האכזריות מצויה אלא בעובדי כוכבים שנאמר אכזרי המה ולא ירחמו, וכל ישראל והנלוה עליהם כאחים הם והקב"ה אביהם שנאמר בנים אתם לד' אלקיכם ואם לא ירחם האח על אחיהו מי ירחם עליו [רמב"ם]:

אפילו בשעה שכובשים יצרם ומבקשים לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים.

כתב הבן יהודע, נ"ל העשיר יבא לו יצר הרע של אכזריות להתאכזר על עניים ולא יתן להם צדקה, ויבא

אחריו יצר הרע של גאווה, ומיעצו לתת צדקה כדי שיתגאה בה, דאם לא יתן צדקה לעניים במה יתגאה ויתפאר, אדרבה יתבזה מבני אדם ויקראוהו כילי וקמצן, ואם כן זה שני יצרים אלו נלחמים זה עם זה בקרב, ולפעמים יגבר יצר הרע של גאווה, ויכפה את היצר הרע של אכזריות, ויניח את העשיר לתת צדקה כדי שיתגאה, והנה זה צדקה שלו מצד המחשבה היא פגומה, כי הוא עשה צדקה כדי שיתגאה, ואם יודמן לו אנשים מהוגנים, תהיה הצדקה פגומה מצד המחשבה וטובה מצד המעשה, כי על כל פנים החיה נפשות כשרות, ולכן התפלל אפילו בשעה שכובשים את יצרם, דהיינו בכהאי גונא שיצר הרע של גאווה גבר על יצר הרע של אכזריות, ולכך מבקשים לעשות צדקה למלאת עצת היצר הרע של גאווה, אל תזמין להם אנשים מהוגנים, דהשתא יקבלו שכר על כל פנים מצד המעשה, אלא הזמן להם אנשים שאינם מהוגנים, דעתה לא יקבלו שכר, הן מצד המחשבה הן מצד המעשה:

דף י"ע"א

תניא היה רבי מאיר אומר יש פתחון פה לבעל דין.

כתב הבן יהודע, נ"ל קרא את אומות העולם בעל דין בדבר זה, מפני כי דבר זה נוגע להם, דאם הצדקה רצויה ומקובלת תציל את ישראל משעבוד מלכות, דאין יכולים האומות להשתעבד בהם. אך י"ל למה אמר לשון זה היה רבי מאיר אומר, ולא נקיט לשון הנהוג בשאר ברייתות, לומר תניא רבי מאיר אומר. ונ"ל דמאחר דדבר זה שאלו אותו רשע מן רבי עקיבה, והשיב לו כדי להצילנו מדין גהיגם, אל תחשוב דרבי מאיר שמע האי מילתא מפומיה דרבי עקיבה רביה וקאמר ליה הכא, אלא כך היה אומר מקדמת דנא קודם ששאל אותו רשע דבר זה מרבי עקיבא:

מפני מה אינו מפרנסן.

כתב הבן יהודע, ידוע הכלל שכל מקום שאומר מפני מה, משמע שיש לשואל ידיעה בשני טעמים, ולכן שואל מפני מה, רוצה לומר מאיזה טעם משני טעמים הוא, וכאן נ"ל דהשואל יודע ב' טעמים, חדא להציל ישראל משעבוד מלכות, וחדא להצילם מדי גהיגם, ושואל מאיזה טעם משני טעמים אלו הוא, והשיב לו להצילם מדין גהיגם, ולא אמר ליה טעם האחר להצילם משעבוד, פן יגזרו עליהם שלא יתנו צדקה, או כשרואין שנותנים צדקה, ילשינו עליהם שנותנים כדי למרוד במלכות:

משל למלך שכעס על עבדו.

כתב הבן יהודע, מקשים אינו דומה המשל לנמשל, דהכא ציוהו בהדיא פתח תפתח וגו' לענייך וכו' [דברים ט"ו י"א]. ויש לומר דהוא מוקים להני קראי שמצוה לתת

לו כדי חיותו דוקא, לחם צר ומים לחץ, ומ"ש די מחסורו אשר יחסר לו, אינו מפרש ליה אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, אלא מפרש אשר יחסר לו משיעור שהוא כדי חיותו דוקא, ולהכי מקשי ליה, איך אתם מפרנסים אותם בשפע גדול, והשיב כדי לזכות.

ומ"ש וגזר עליו שלא להאכילו ולא להשקותו קשה מה הוא הנמשל, דאפילו אם יפרש דקראי דפתח תפתח ונתן תתן לו איירי שמצוהו לתת לו כדי חיות דוקא, היכן צוהו שלא יתן יותר מכדי חיותו. ונ"ל דצוה למערכות השמים כוכבים ומזלות שלא ישלשלו לו טובה, כי הטוב של האדם ועושרו וכן ההיפך, בא לו מפאת המזל, וזה כיון דעשאו עני, מוכרח שצוה למזלות שלא יעשירוהו, ונמצא קפיד שלא יהיה לאדם זה טובה בריבוי יותר מכדי חיותו: אמר לו הלא הוא אומר פרום לרעב לחמך.

כתב הבן יהודע, הקשה הרב עיר בנימין, דאכתי עדיין תקשי מפסוק כי לי בני ישראל עבדים דמאחר שהם עבדים ודאי המלך כועס, ע"ש. ונ"ל דאין קושיא מפסוק כי לי בני ישראל עבדים, דהא חזינן דאיכא בפסוק זה לשון יתר, דסיים עבדי הם, וכיון דאמר לי בני ישראל עבדים, למאי הוצרך לומר עבדי, ומאי קמשמע לן בזה, על כן מוכרח לומר הכי קאמר, דלעולם אצל הקב"ה חשובין בנים בכל זמן, אפילו כשאין עושין רצונו של מקום, אך הם בעיני עצמן צריך שיחשבו עצמן עבדים, ולזה אמר כי לי בני ישראל עבדים, ולא לגבי דידי חשובין עבדים, אלא עבדי הם מצידם, דהם צריך לחשוב עצמם עבדים, ולעולם אצלי חשובין בנים בכל גוונא, ועל כן כיון דבאמת אצלו יתברך חשובין בנים בכל זמן, לכן כל אחד צריך לחשוב את זולתו במדרגת בן, ויתן לו צדקה, ורק את עצמו יחשוב שהוא בתורת עבד.

דף "ע"ב

נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממני נוטלה וכו' ואלא היכי ליעביד ליתבי לארנקי של צדקה.

[יורה דעה סימן רמ"ט] אמרו חז"ל שקולה צדקה נגד כל המצות וכו' וגדול המעשה כלומר שמאסף צדקה גם מאחרים יותר מן העושה צדקה לעצמו, שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם [ישעיה לב, יז] ואין לך עבודה קשה שבמקדש יותר מלאסוף צדקה מאחרים [ערוך השלחן] ולפיכך שכרה מרובה ומציל בזה יוצאי יריכו מלקבל צדקה.

והרמב"ם חשב ח' מעלות בצדקה ואלו הם: המעלה הגדולה שאין למעלה הימנה המחזיק ביד ישראל המך ונותן לו מתנה או הלואה או עושה שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק ידו ולא יצטרך לבריות, ועל זה נאמר והחזקת בו.

המדרגה השנייה הנותן צדקה לעני ולא ידע למי יתן והמקבל לא ידע ממי מקבל, וקרוב לזה הנותן לקופה של צדקה, ולא יתן אדם לקופה אא"כ יודע שהממונה עליה הוא איש נאמן חכם בהנהגה ויודע לנהוג בזה כשורה. המדרגה השלישית שיודע הנותן למי נותן והמקבל אינו יודע ממי מקבל, כמו גדולי החכמים שהיו הולכין בסתר ומשליכין לפתחי העניים, וכן אם מוסר הצדקה ע"י שליח ואין השליח מגיד מי נתנה, וכתב הטור וכזה ראוי לעשות ומעלה גדולה היא אם אין הממונין על הצדקה נוהגין כשורה. עכ"ל:

המדרגה הרביעית שהעני יודע ממי נוטל ואין הנותן יודע למי נתן, כמו גדולי החכמים שהיו צוררין המעות בסדיניהן ומשליכין אותן לאחוריהן ובאים העניים ונוטלים כדי שלא יהיה להם בוש. המדרגה החמישית שיתן לעני בידו קודם שישאל, וזהו על דרך והיה טרם יקראו ואני אענה ועל זה נאמר [משלי לא, כ] כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון ושכרו מרובה וגם הקדוש ברוך הוא יעשה לו צרכיו קודם שיבקש ובמדה זו מחזיקים בעלי הצדקות הגדולות.

והמדרגה הששית שיתן לו כראוי אחר שישאל והשביעית שיתן פחות מהראוי לו אבל בסבר פנים יפות והאחרונה שיתן לו בפנים עצבות. ולהשיא בתולות יתומות עניות או בת ת"ח עני המה מהצדקות הגדולות ולכן גבאי צדקה כשיש בידם לעשות כן אין לך צדקה גדולה מזו לשמח לעולם נפשות עגומות. והמהרש"א [שבת לא"א ע"א] פירש מה שאמרו שם ששואלים את האדם בשעת הדין אם עסק בפריה ורביה, דלא אמר קיימת פריה ורביה אלא עסקת, דהיינו להשיא יתום ויתומה.

רבא אמר מהכא והוא מרומים ישכון מה טעם וכו'.

כתב הבן יהודע, נ"ל דהכתוב אמר ב' דברים, האחד והוא מרומים ישכון, כלומר יתעלה וימשך לו השפעה ממקום עליון וגבוה, והשני מצודות סלעים משגבו, כלומר השפעתו תהיה חזקה ומתקיימת כסלעים, ולא תהיה רפויה בידו, ונתן טעם לזה מה שאמר והוא מרומים ישכון, בעבור כי לחמו נתן, לחמו דייקא, שלא אמר לחם נתן, אלא לחמו המיוחד ומזומן לו לסעודתו נתן ממנו, וכיון דנתן מלחם שהוא חיות נפשו שהוא מעולה, לכן יזכה לשפע המעולה שימשך לו ממקום עליון, ומה שאמר מצודת סלעים משגבו שתהיה השפעתו חזקה וקיימת בידו, היינו מפני שמימיו נאמנים, רצה לומר מימיו הוא עושרו וממונו שנתן ממנו צדקה, בא לו בנאמנות, שהיה נקי מגול וחמס, ולכן מדה כנגד מדה יהיה השפע חזק וקיים אצלו:

איזהו בן עולם הבא, כל שכנגד זקניו כבוד.

כתב הבן יהודע, פירוש, זכה שיראו זקניו את כבודו

בחכמה ובצדקות, ורמז להם בזה על עצמו, שראתה רות זקנת זקינו את כבודו במלכות ובחכמה, כמו שאמרו רז"ל וישם כסא לאם המלך [מלכים א' ב' י"ט], לאימא של מלכות, זו רות שראתה את שלמה המלך ע"ה במלכותו:

שהיו אומרים אשרי שבא לכאן ותלמודו בידו כו'.

כתב המהרש"א לפרש מה שאמרו בידו, כי עיקר הלימוד ושנעשה בו רושם הוא הלימוד הבא מכתבת יד, אשר על כן נקראו החכמים סופרים: ומעין זה כתב הבן יהודע, לפרש, דהמחדש חדושי תורה ואינו כותב אותם כדי שישארו קימים לעולם ולדורות אחרים, הרי זה מאבד הונה של תורה, ולזה אמר ותלמודו בידו, שכבר כתבו בידו ונשאר למשמרת:

ועוד כתב הבן יהודע, נ"ל דיש צדיק אשר צדקתו ויושרו בא לו מכח מולידיו, שהיו צדיקים וגידלו אותו בצדקות וישרות ושמרו אותו מכל דבר המזיק ליראת שמים, ויש שלא היה לו סיעוד וסמך בצדקו מחמת מולידיו, אלא הוא יגע וטרח בהלחמו עם יצרו וחומר, ונעשה איש צדיק תמים, וזה יש לו שבח גדול על הראשון, ולזה אמר אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, תלמודו דייקא, ולא מחמת תלמוד אבותיו:

או יובן באופן אחר, דאין מושיבין בסנהדרין אלא חכם היודע לטהר השרץ ומראה לו פנים, והיינו כיון שהוא יכול לעשות החייב זכאי ויראה לו פנים, ועם כל זה הוא נמנע מלעשות כן, דאזיל אליבא דאמת לחייב את החייב ולזכות את הזכאי, אדם כזה נקרא תלמודו בידו, רוצה לומר מסור בידו לכל אשר יחפוץ יטנו, וזה יש לו שכר גדול בלכתו אחר האמת, כיון דהיה בידו להטות ולהראות פנים לדבריו:

ועוד נ"ל על פי מה שאמרו רז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן, אך יש צדיקים שאין רוצים ליקח מאחרים, אלא מחזירים להם אחר שישבו בתשובה, ולזה אמר בא לכאן ותלמודו דוקא בידו, ולא ממה שנוטל מאחרים, אע"ג דיש לו זכות בחלקם מן השמים.

ועוד נ"ל דהמעשה של המצות מתייחס לידים, והתלמוד לפה, ואשרי אדם שמקיים במעשה בידים מה שלמד בפה, וזהו שאמרו תלמודו כבר נעשה בידו, דהיינו שבא לידי מעשה וקיים בפועל. אי נמי זכה לחדש בדברי תורה, שאז נקרא תלמודו, כמו שאמרו חז"ל על פסוק [תהלים א' ב'] כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה.

צדקה תרומם גוי אלו ישראל וחסד נמי ולאמים חטאת.

כתב הבן יהודע, קשה, דכולהו רבנן פירשו מה היא החטאת, ורבי נחוניא לא פירש מה החטאת שלהם. ונ"ל כי רבי נחוניא מפרש תרומם גוי אלו ישראל, לאו משום דמקבלין שכר, אלא משום דמכח הצדקה מתברר שיש

להם דין בנים, וכמו שאמר רבי עקיבא לעיל [ע"א], וא"כ ממילא מובן הדבר מאיליו גבי לאומים, מה החטאת שלהם בצדקה, כי כיון שהם יש להם דין עבדים, הוי נתינת צדקה לעניים שלהם חטאת, כמו שאמר לעיל, משל למלך שכעס על עבדו, ובא אחר והאכילהו והשקהו דהמלך כועס, וזו חטאתם של האומות בצדקה:

קבלינהו משום שלום מלכות.

[יורה דעה סימן רנ"ד] אסור לישראל ליטול צדקה מן העובדי כוכבים בפרהסיא מפני חילול ד' ובסוגיין דרשו זה מקרא דביבוש קצירה תשברנה, ולפ"ז גם בצינעא אסור. ומ"מ אם אינו יכול לחיות בצדקה של ישראל יטול מהם בצינעא, ואם אינו יכול בצינעא יטול בפרהסיא. וכתב ערוך השלחן לבאר טעמו של דבר, דבאמת אין זה מגדר חילול ד' כלל, אלא שאין זה כבוד שיצטרכו לצדקה של גוים, וגם הדרשא של ביבוש קצירה אסמכתא בעלמא הוא ולכן במקום הכרח גמור ובאין ברירה מותר. ויש מי שרוצה לחלק בין יחיד לרבים דיחיד מותר [דרישה] ואין סברא כלל לחלק בזה [ט"ז]:

אדם חשוב מהם ששלח צדקה לישראל לחלקם לעניים אין מחזירין לו אף על פי שאין צורך גדול בדבר לקבל ממנו, מפני דרכי שלום, אלא נוטלין ממנו. וכיון שהעניים שלנו אינם מוכרחים לזה יחלקם לענייהם בסתר. ויש אומרים דאם שלח סתם יעשו כן, אבל אם שלח מפורש לעניי ישראל אסור לשנות מדעת הנותן ומחלקין לעניי ישראל [עין בש"ך סק"ג]:

וכל זה בנתינת מעות לצדקה, אבל כשמנדבין דבר לבית הכנסת מקבלין מהם, דזהו כמו קרבן שמקבלין מהם, דדרשינן איש איש ללמד עליהם שמקבלין מהן קרבן נדרים ונדבות.

דף י"א ע"א

אני גנותי למעלה.

כתב בבן יהודע דיש לומר דרמז להם בזה, לאפוקי מדעת אותו הקמצן שנתן עיצה לעשירי עם שלא ליתן צדקה לעניים בשנת בצורת, כדי שירעבו העניים מאד ויצעקו אל ה' מקירות לבם, ואז הקב"ה ישמע צעקתם ויסיר הרעב והיתה הרווחה, כדרך שעשו אנשי נינוה שלא נתנו מאכל לבהמות והפרידו היונקים מאימותם, כדי שיצעקו ותשמע צעקתם והיתה הרווחה, והוא כמובן כיון בעיצה נבערה זו לטובת עצמו, כדי שלא יכפו אותו ליתן צדקה, ובאמת הבל יפצה פיהו בזה, כי אפילו לפי דבריו שתיקון זה יועיל להם, שיעשה הקב"ה נס ויסיר הרעב והיתה הרווחה, עם כל זה מפסידים באופן זה, שאם היו נותנים צדקה, ובזכות הצדקה תהיה הרווחה, היה מגיע הריוח למטה ולמעלה, כי על ידי אתערותא

דלתתא במצות הצדקה, ובפרט בשנת בצורת, ירבה השפע בעולמות העליונים, וישתלשל השפע גם למטה, ויהיה הרווחה לארץ גם כן, מה שאין כן אם לא יתנו צדקה, ויעשה הקב"ה תשועה לארץ, בלא זכות התחתונים, לא יתחדש רבוי שפע והארות בעולמות העליונים, אלא הקב"ה יצמיח סיבה בארץ להיות הרווחה, דמאחר שלא היה אתערותא דלתתא על ידי מצות צדקה לא יהיה חידוש למעלה בעולמות העליונים. ולזה אמר גנזתי אוצרות למעלה, כלומר אל תאמרו למה בזבזת והפסדת ממון, אדרבה היית מניח העניים ברע דאז יצעקו אל השי"ת מקירות לבם, והיה עושה הקב"ה סיבה להסיר הרעב מכח צער העניים אשר ירבה מאד, ולזה אמר אפילו לפי דעת הכסיל החושב כן, הנה באופן זה לא היתה ההרווחה אלא רק למטה, ולא היה מתחדש דבר למעלה, אך בזה האופן אשר עשיתי שבזבזתי צדקה לעניים לחיותם ברעב, גנזתי טובה וברכה גם למעלה, שגרמתי בזה תוספת אורות ושפע בעליונים גם כן, ונמצא היתה הרווחה למעלה ולמטה, שנאמר אמת מארץ תצמח, זו מצות צדקה, ואז גם הצדק הזה משמים נשקף:

אני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו.

רמז בזה על כח הסטרא אחרא המכונה בשם יד, כמ"ש במוסף מפני היד שנשתלחה במקדשך, שיש כח סטרא אחרא שנקרא בשם יד, כן אני עשיתי צדקה לשם שמים, שלא תוכל הסטרא אחרא לשלוט בה, הן מצד גאווה, הן מצד פניה אחרת. ואמר עוד אני גנזתי נפשות, לאפוקי מדעת הכילי דמדמה הצדקה לדין אדם שפרנס אשת חבירו, דאמרו הניח מעותיו על קרן הצבי, דאין חייב הבעל לשלם, כי באמת זה אינו, אלא ענין זה דומה למי שחלתה אשתו ועמד אחד והוציא לרפואתה דחייב הבעל לשלם לו כאלו ציוהו בפירוש, משום דודאי לא ניחא ליה שתמות אשתו, וכן כאן אמר אל תאמרו אם הקב"ה הביא רעב בעבור עונות הדור כדי לצערם, אתה איך תפרנסם, לזה אמר אני גנזתי אוצרות נפשות, דאם לא הייתי מפרנסן היו מתים ברעב, ובודאי לא ניחא לקב"ה דימותו, וחשיב כאלו צוני בפירוש לפרנסם, ועל כן אפילו לפי דעת קלה זו שפיר עבדית ורצון קודשא בריך הוא בהכי:

אני גנזתי לעצמי.

לאפוקי מדעת אותו כילי, שאמר אין טוב ליתן צדקה לעני דבזה גורם לו שימות, כמו שאמר אותו חכם לריש גלותא, כאשר שולחים לו מתנות ולא מקבל, דהוה אמר ליה לא ניחא למר דאחיה, דכתיב שונא מתנות יחיה, ועל זה אמר דגם טענה זו הבל, יען כי אני גנזתי לעצמי שיש לי הנאה גדולה מצדקה זו שאני נותן לעני, דיותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית, וא"כ אין אני נותן לו צדקה בחנם, ואין זו מתנה.

ואמר עוד אני גנזתי לעולם הבא, נ"ל לאפוקי מדעת

אותו המערער על הצדקה, דאומר זה כמו רבית, שהאדם נותן מעט ולוקח שכר הרבה בנן עדן בשביל המתנה שממתין ואינו לוקח שכרה בעולם הזה, והרי זה חשיב אגר נטר, ועוד דאמרו הצדקה יש לה פירות, דכתיב זרעו לכם לצדקה, ונמצא הפירות הם אגר נטר, דזה אינו, כי אני מעיקרא כאשר נתתי הצדקה גנזתי מצוה לעולם הבא, שאין שכר מצוה בעולם הזה אלא בעולם הבא, ונמצא עת קבלת השכר הוא זמן התשלומין, ולא חלו התשלומין שלה מקודם כדי שתאמר אגר נטר, ומה שהקב"ה זורע שכר הצדקה ונותן לו פירות, כל זמן שהאדם חי בעולם הזה, זהו בתורת חסד, כי מצד הדין אין לו לקבל שכר בעודו בעולם הזה, כי מעת שעשאה הוא על מנת שיקבל שכרו בעולם הבא:

א"ר אסי א"ר יוחנן ארבע אמות שאמרו, חוץ משל פתחים.

[הושן משפט סימן קע"ב] חצר המתחלקת נותנים לכל פתח ארבע אמות אף על פי שלא דברו זה בשעה שגמרו לחלוק, מפני שכל פתח צריך לפניו ארבע אמות לתוך החצר לפרוק המשא, והשאר חולקים בשוה. ולעניין כפייה לחלוק את החצר אין כופין עד שתהא לכל אחד ארבע אמות בחצר לתשמיש לבד אותן שלפני הפתחים, ואפילו הפתח רחב הרבה נוטל ארבע אמות לאורך החצר על פני כל רוחב הפתח, ואם אין הפתח רחב ד' משלים עליו מהצדדים כדי שיהיה לו ד' על ד', דפחות מזה אינו כלום. ואם לאחד יש שני פתחים לחצר ולהשני פתח אחד, זה שיש לו שני פתחים נוטל לכל פתח ארבע אמות וזה שיש לו פתח אחד נוטל רק ארבע אמות לפתחו, דכפי ריבוי הפתחים כן ריבוי התשמישים לפירוק משאות וכה"ג:

אין חולקין את החצר עד שיהא ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה. ולא את השדה - עד שיהא בה תשעה קבין לזה ותשעה קבין לזה.

[הושן משפט סימן קע"א] איזהו דין חלוקה, כל שאילו יחלק לפי השותפים יגיע לכל אחד חלק ששם הכל קרוי גם על החלק יש בזה דין חלוקה, אבל אם יאבד שם הכללי על החלק אין בו דין חלוקה.

כיצד, כל חצר שאין בה ארבע אמות על ארבע אמות מרובעות חוץ מארבע אמות של הפתחים כפי אינוה קרויה חצר, וכל שדה שאין בה כדי זריעת תשעה קבין אינה קרויה שדה, וכל גינה שאין בה כדי זריעת חצי קב אינה קרויה גינה, וכל פרדס שאין בו כדי זריעת ג' קבין אינו קרוי פרדס, לפיכך אין חולקין את החצר עד שיהא בה ארבע אמות על ארבע אמות לכל אחד חוץ מהארבע אמות שלפני הפתחים, ולא את השדה עד שיהא בו זריעת ט' קבין לכל אחד, ולא את הפרדס עד שיהא בו בית ג' קבין לכל

דגם במטלטלין הוי מחילה, ויותר משתות מקרי הפסד

במה דברים אמורים בא"י וכיוצא בה שהארץ טובה ויש בשיעורים אלו כדי השיבות, אבל בבבל וכיוצא בה אין שם שיעור קצוב בכמות השדה וכל שאין בה כדי חרישת יום לזה וכדי חרישת יום לזה אין חולקין, משום דאין פועל נשכר לפחות ממלאכת יום אחד ואם לא יהיה לו שיעור זה יפסיד שיהיה צריך לשלם לפועל עבור יום שלם. ובפרדס השיעור שיהיה ל"ו אילנות לזה ול"ו לזה שהוא שיעור עבודת אדם ביום אחד, ושדה שמשקים אותה בכלי עד שיהא בה כדי שימלא הפועל יום אחד לזה ויום אחד לזה ובפחות מזה אין בזה כדי חלוקה, אבל יותר מעבודת יום אחד אף על פי שאין בה עבודת שני ימים רק יום וחצי לכל אחד חולקין [סמ"ע]. ויש מי שאומר דאין חולקין רק השיעור של היום והמותר נשאר בשותפות מפני שאין בה כדי עבודת יום לכל אחד [ט"ז].

דבמטלטלין הוי ביטול מקח, ויותר מחומש הוי הפסד

מרובה.

אם יש הרבה שותפים ולכולם יש חלקים שיש בהם כדי חלוקה ולאחד יש חלק קטן שאין בו כדי חלוקה מעכב האחד ע"י כולם מלחלוק [סמ"ע]. אבל אם היה לכולם כדי חלוקה ומכר אחד מהם את חלקו לשני בני אדם, או שהורשה לשני בניו ואין לכל אחד כדי חלוקה, אין יכולים לעכב מלחלוק, דלא עדיפי מגברא דאתו מחמתיה. ומ"מ לעכב החלוקה ע"פ כח שבא ממנו אינו יכול, כגון שלשה שהיו שותפים, לשנים היה כדי חלוקה ולאחד לא היה, וקנה אחד מן השנים חלקו של השלישי, אינו יכול לעכב החלוקה אף שהמוכר לו היה ביכולתו לעכב, דהא עכ"פ לדידה יש דין חלוקה [לבוש], ואינו יכול לומר דקנה זכותו של המוכר, דאין זה בגדר זכות וחוב [הגר"א], וכן אינו יכול לומר אחזיר שטר המכירה להמוכר והוא יעכב החלוקה, דזה לא אמרינן אלא במקום שחפצים לגרע זכותו כמו מבינונית לזיבורית אבל בזה אינו יכול לומר כן [שם].

בית שיש בו דין חלוקה כשיחלקוהו לרחבו ואם

יחלקוהו לארכו לא יהיה בו דין חלוקה, חולקין לרחבו.

ויש מי שאומר דבבית או בחצר אף שיש בהם דין חלוקה,

בגמרא לא נתפרש שיעור החלוקה בבית, ויש אומרים דהשיעור הוא לא פחות שיהיה לכל אחד ארבע אמות על שש אמות דזהו בית היותר קטן [מרדכי פ"ו דב"ב], ויש אומרים דדי בד' על ד' כשיעור בית שמניחין בו עירובי חצירות [שם], ונראה דזה תלוי בראיית עיני ב"ד לפי המקום ולפי ערך האנשים.

מ"מ אם לא יהיה דרך בפ"ע לכל אחד מהשותפים ואחד

יצטרך לעבור דרך חלקו של חבירו מקרי אין בזה דין

ויש אומרים עוד דבעינן שיוכל כל אחד להשתמש בחלקו כל מה שהיה משתמש בכולו, כגון אם היה מרחץ או רפת בקר ובית הכסא או מרתף או מקום לעצים להבית וכן שארי צרכי בית, צריך שלאחר החלוקה ישאר זה ג"כ לכל אחד שבחלק כל אחד יהיה כל הצרכים שהיה מקודם להבית ואם לאו אין בזה כדי חלוקה. וכן אם רוצים לחלוק בית שיש בזה דין חלוקה והבית יהיה נפסד ונגרע ע"י החלוקה אין יכול לכוף לחבירו לחלוק כל שנראה לב"ד שההפסד יהיה יותר מחומש מכפי שיוויו עתה, דזהו הפסד מרובה, דפחות משתות לא הוי הפסד,

חלוקה.